

تطبیق نگاره‌های سرگذشت پیامبران در دو نسخه جامع التواریخ ایلخانی با متن کتاب‌های مقدس قرآن و تورات^۱

سحر ذکاوت^۲

مرتضی افشاری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۸

چکیده

نسخه جامع التواریخ رشیدی، تالیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله، متعلق به دوره ایلخانی است. نگاره‌هایی با مضامین سرگذشت انبیای الهی در بین تصاویر آن وجود دارد و نگاره‌های موجود در کتابخانه دانشگاه ادینبورگ اسکاتلند و مجموعه ناصر خلیلی، نمونه‌های مهمی از این نسخه هستند. پژوهش‌های متعددی در معرفی نگاره‌های این مجموعه‌ها انجام شده، اما یافته‌های پژوهش‌ها از جامعیت لازم برخوردار نبوده است. زیرا در برخی از منابع معرفی و شناسنامه آثار اطلاعات اشتباهی را ارائه کرده‌اند که سبب حصول نتایج فاقد اعتبار شده است. هم‌چنین، تعداد جامعه آماری محدود بوده و در نتیجه، نتایج پژوهش‌ها قابل اطمینان نیستند و از این رو، ضرورت انجام پژوهش حاضر ایجاب شده است. اهداف شامل شناخت میزان پای‌بندی نگاره‌های سرگذشت پیامبران در کتاب جامع التواریخ به متن قرآن کریم و کتاب‌های مقدس تورات و انجیل و شناسایی عوامل تاثیرپذیری نگاره‌های آن از متن تورات است. پرسش این است که، نگاره‌های سرگذشت پیامبران در کتاب جامع التواریخ تا چه اندازه‌ای به متن قرآن و کتاب مقدس تورات پای‌بند هستند؟ پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی با رویکرد تطبیقی و با تحلیل اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و تصویری انجام شده و نمونه‌ها شامل ۱۸ نگاره با موضوع سرگذشت پیامبران از کتابخانه دانشگاه ادینبورگ و مجموعه ناصر خلیلی است. نتایج نشان می‌دهد، در نگاره‌ها، پای‌بندی کاملی به یک متن خاص دیده نمی‌شود و به نظر می‌رسد آثار با دخل و تصرف‌هایی از سوی نگارگر خلق شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: سرگذشت پیامبران، قرآن، تورات، نسخه جامع التواریخ رشیدی، نگارگری ایلخانی.

1-DOI:10.22051/JJH.2022.39907.1777

۲- دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران، نویسنده مسئول.

Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

۳- استادیار گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مقدمه

نسخه‌های مصور، منابع مهمی برای شناسایی هنر و شرایط فرهنگی و اجتماعی جوامع هستند و از طرف دیگر، شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر هر دوره‌ای در هنر آن عصر نمود و بروز می‌یابد. یکی از مهم‌ترین نسخه‌های مصور دوره ایلخانی، جامع التواریخ است. نگاره‌هایی از این نسخه به شرح سرگذشت پیامبران الهی اختصاص دارد و در کتابخانه دانشگاه ادینبورگ اسکاتلند و انجمن سلطنتی آسیایی لندن (مجموعه ناصر خلیلی)، نگهداری می‌شود. اهمیت این نگاره‌ها از حیث مطالعات دینی و هنری قابل ملاحظه است. هم‌چنین، تاثیر و تاثراتی از متون کتاب‌های مقدس قرآن و تورات در این نگاره‌ها مشاهده می‌شود؛ از آن جایی که پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، مطالعات انجام شده از جامعیت لازم برخوردار نبوده و این نقصان و اعتبار ناکافی نتایج در معرفی و شناسنامه آثار و در تعداد جامعه آماری پژوهش‌ها مشاهده شده است و هم‌چنین عدم اعتبار و پایایی در مطالعات صورت گرفته وجود دارد؛ ضرورت انجام پژوهش حاضر ایجاد شده است. در این پژوهش پرسش زیر مطرح شده است: (۱) نگاره‌های سرگذشت پیامبران در کتاب جامع التواریخ تا چه اندازه‌ای به متن قرآن و کتاب مقدس تورات پای بند هستند؟ برای پاسخ‌گویی به پرسش، ابتدا، به بررسی نسخه‌های جامع التواریخ محفوظ در کتابخانه دانشگاه ادینبورگ اسکاتلند و انجمن سلطنتی آسیایی لندن پرداخته شده است. سپس، نگاره‌ها و نمونه‌های پژوهشی و هم‌چنین، سرگذشت پیامبران در متون مقدس قرآن و تورات بررسی شده است. در نهایت، تطبیق نگاره‌ها با متون مقدس صورت گرفته است.

روش پژوهش

پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی و با تحلیل اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی انجام شده و نمونه‌های مورد بررسی ۱۸ نگاره و مرتبط با موضوع سرگذشت پیامبران حضرت نوح (ع)، صالح (ع)، ابراهیم (ع)، یعقوب (ع)، یوسف (ع)، موسی (ع)، یوشع (ع)، داود (ع)، ارمیا (ع)، یونس (ع) و یونس (ع) از

موزه ادینبورگ اسکاتلند و انجمن سلطنتی آسیایی لندن (مجموعه ناصر خلیلی) است و نمونه‌ها به صورت هدفمند و در راستای اهداف پژوهش انتخاب شده است.

پیشینه پژوهش

یکی از منابع مهم، در پیشینه پژوهش، کتاب «نگارگری ایرانی، پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران» نوشته یعقوب آژند (۱۳۹۷) است. در این کتاب، اطلاعات جامعی در مورد نسخه جامع التواریخ و برخی از نگاره‌های آن ارائه شده است. بهروزی پور و امیر حاجلو (۱۳۹۷)، در مقاله «نقش و کارکرد نگارگری در مشروعیت مذهبی حکومت ایلخانان با تاکید بر نمادهای شیعی در نگارگری‌های جامع التواریخ رشیدی و آثار الباقیه بیرونی» سیاست‌های مشروعیت‌طلبی مذهبی حکومت ایلخانان را در نگارگری‌های جامع التواریخ با مضامین شیعه جستجو نموده‌اند. بررسی‌های شایسته‌فر و عبدالکریمی (۱۳۹۵)، در مقاله «عناصر بصری رویدادهای زندگی پیامبر اکرم (ص) در نگاره‌های جامع التواریخ» نشان می‌دهند که، نگارگر مسلمان سعی کرده تا در مصورسازی رویدادهای زندگی پیامبر اکرم (ص) در نگاره‌ها، جلوی تبلیغ ادیان بودایی و مسیحی توسط هنرمندان بیگانه اقدامی هنرمندانه انجام دهد و زیباترین نگاره‌ها را در مضامین اسلامی خلق کند. نیلوفر مشهدی (۱۳۹۵)، در پایان‌نامه خود به «مطالعه تطبیقی ساختار نقوش و رنگ در نگاره‌های نسخه‌های جامع التواریخ و شاهنامه بایسنقری» پرداخته است. نتایج پایان‌نامه «بررسی تطبیقی نگاره‌های مذهبی نسخه جامع التواریخ دوره ایلخانی و مجمع التواریخ دوره تیموری» نوشته صدیقه پور چنگیز (۱۳۹۵)، نشان می‌دهند، جامع التواریخ رشیدالدین متأثر از هنرهای بیزانس، شرق دور و مکتب عباسی است. در پایان‌نامه «مطالعه تطبیقی قصص انبیا براساس قرآن کریم و انجیل (نحوه تجسم آن‌ها در نگاره‌های کتاب جامع التواریخ، نمازخانه سیستین و لوجیا)» نوشته یاسمن برقی (۱۳۹۴)، نمونه‌ها به داستان‌های حضرت نوح (ع)، یونس (ع)، ارمیا (ع)، یوسف (ع) و

موسی (ع) محدود شده است و نقطه تمایز پژوهش پیش رو با آن، افزایش نمونه‌های مطالعاتی پژوهش حاضر به ۱۸ نگاره و ارایه اطلاعات جدیدتر و کامل‌تر است. هادی بابائی فلاح (۱۳۹۳)، در مقاله «مطالعه تطبیقی قصص الانبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع التواریخ» به کشف تفاوت‌های زیربنایی بین جزییات روایت جامع التواریخ و قرآن درباره داستان‌های انبیا پرداخته است. بابائی فلاح در معرفی نگاره حضرت یعقوب و خانواده‌اش دچار اشتباه شده و آن را ابراهیم در حال پذیرایی از سه فرشته (در حالی که همسرش ساره در چادر نشسته) معرفی کرده است. هم‌چنین، پایان‌نامه «تحلیلی بر تاثیرات هنر مانوی بر نگارگری جامع التواریخ رشیدی» نوشته اختر حسین نژاد (۱۳۹۳)، اطلاعاتی در مورد نفوذ هنر مانوی در هنر نگارگری دوره ایلخانی با محوریت جامع التواریخ رشیدی ارایه داده است. در پایان‌نامه «مطالعه تطبیقی و جامعه‌شناختی نگاره‌های کتاب جامع التواریخ رشیدی و ظفرنامه تیموری» نوشته الهه السادات بزرگی (۱۳۹۳)، نمونه‌های موردی از نسخه جامع التواریخ به نگاره‌های غیر مذهبی محدود شده است. هم‌چنین، نتایج پایان‌نامه «تحلیل تطبیقی پنج نگاره از جامع التواریخ با پنج نگاره از دوره کیلیکیه» نوشته آدنا میرزاخانیان (۱۳۹۲)، نشان‌دهنده شباهت‌های زیاد بین نگاره‌های جامع التواریخ ایلخانی با نمونه‌های کیلیکیه است. یافته‌های پژوهش مهناز شایسته‌فر و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله «بررسی موضوعی شمایل‌نگاری پیامبر اسلام (ص) در نگارگری دوره ایلخانی و حضرت مسیح در نقاشی مذهبی بیزانس متأخر» نشان‌دهنده تاثیرپذیری عمیق نقاشی اسلامی از نقاشی بیزانس است. صداقت و خورشیدی (۱۳۸۸)، در مقاله «بررسی مضامین مذهبی در نسخ خطی جامع التواریخ» فقط به ویژگی‌های بصری نسخه پرداخته‌اند و در معرفی نگاره حضرت یعقوب و خانواده‌اش به اشتباه نگاره به حضرت ابراهیم نسبت داده شده است. یکی از منابع مهم دیگر کتاب نگارگری ایرانی نوشته شیلاکنبای (۱۳۸۹) است. ثروت عکاشه (۱۳۸۰) نیز کتاب «نگارگری اسلامی»

را نوشته و اطلاعات جامعی در زمینه پژوهش حاضر ارایه نموده است. هم‌چنین، می‌توان به تالیف رویین پاکباز (۱۳۸۰)، با عنوان «نقاشی ایران از دیرباز تا امروز» اشاره کرد که به نگارگری ایلخانی و نسخه جامع التواریخ نیز اشاراتی داشته است. حاصل مطالعات آرتور پوپ و همکاران (۱۳۷۸)، چاپ کتاب «سیر و صور نقاشی ایران» بوده است که بخشی از این کتاب به نگارگری ایرانی اختصاص یافته است. لورنس بینیون و همکاران (۱۳۷۸)، در کتاب «تاریخ تحلیلی هنر نگارگری ایرانی (سیر تاریخ نقاشی ایرانی)» اطلاعات مفیدی در مورد نقاشی ایرانی ارایه کرده‌اند. اکبر تجویدی (۱۳۷۵)، در کتاب «نگاهی به هنر نقاشی ایران از آغاز تا قرن دهم هجری» به بررسی ویژگی‌های نگارگری دوره ایلخانی و نسخه جامع التواریخ پرداخته است. کتاب «تاریخ نگارگری در ایران» نوشته عبدالمجید شریف‌زاده (۱۳۷۵) نیز از منابع مهم در زمینه شناخت و ویژگی‌های نگارگری ایرانی محسوب می‌شود.

جامع التواریخ ایلخانی و نگاره‌های سرگذشت پیامبران در موزه ادینبورگ و مجموعه خلیلی

جامع التواریخ از نسخه‌های ارزشمند کهنی است که موضوعاتی در مورد تاریخ اساطیر، باورها و فرهنگ قبایل ترک و مغول و سایر اقوام را شامل می‌شود (شایسته‌فر، عبدالکریمی، ۱۳۹۵: ۴۰)؛ و خواننده با اطلاعاتی جامع از سرگذشت حضرت آدم (ع)، موسی (ع)، عیسی (ع) و دوران آغازین حکومت پادشاهان ایرانی و پیامبر اکرم (ص) در شروع و تاحکومت حاکمان امپراطوری مغولی یعنی سلطان ابوسعید بهادرخان (۱۳۱۷-۱۳۳۵ م. / ۷۱۷-۷۳۶ ه.ق.) مواجه می‌شود (شایسته‌فر، ۱۳۸۴: ۶۱). خواجه رشیدالدین فضل‌اله همدانی به دستور غازان خان به تالیف این کتاب غنی مبادرت کرد و پیش از آن که تالیف تاریخ مغول به اتمام برسد، غازان خان در تاریخ ۵۷۰۳ ق. چشم از جهان فروبست و سپس، اولجایتو جانشین غازان خان دستور داد که خواجه رشیدالدین نگارش آن را به پایان برساند (شریف‌زاده، ۱۳۷۵: ۸۵) و در نهایت، اولجایتو این نسخه را به نام غازان خان

امضا کرد (صداقت و خورشیدی، ۱۳۸۸: ۷۹). بنابراین، این قسمت از کتاب و در واقع، جلد اول آن به نام تاریخ غازانی شهرت یافته است (بابائی فلاح، ۱۳۹۳: ۱۷). اولجایتوبه خواجه رشیدالدین فضل اله دستور داد، جلد دوم و سوم به ترتیب شامل تاریخ عمومی به‌ویژه، تاریخ ممالک اسلامی و مسایل جغرافیایی تالیف کند و به آن بیافزاید (شریف‌زاده، ۱۳۷۵: ۸۵). در تالیف این نسخه از کتابهایی مانند تاریخ طبری، الکامل (ابن اثیری)، فارس‌نامه (ابن بلخی)، مروج الذهب (مسعودی)، راحه الصدور (راوندی)، جهانگشای (جوینی)، فتح‌نامه (خواجه نصیرالدین طوسی)، تاریخ عتبی، ماللهند (بیرونی)، مشارب التجارب (ابن فندق) و... استفاده شده است (شایسته‌فر و عبدالکریمی، ۱۳۹۵: ۴۰). نسخه‌های مختلفی از این اثر در زمان‌های گوناگون مصور شده و به کتابت درآمده است که نمونه مشهوری از آن متعلق به سال‌های ۱۳۰۷-۱۳۱۴ م. / ۷۰۷-۷۱۴ ه.ق. است و دارای دو بخش است. بخش اول آن، در سال ۱۳۰۷ م. / ۷۰۷ ه.ق. تهیه شده که شامل تاریخ غزنویان، سلاجقه و خوارزمشاهیان است (صداقت و خورشیدی، ۱۳۸۸: ۷۹) و اکنون، در کتابخانه ادینبورگ اسکاتلند محفوظ است و شامل ۷۰ تصویر زیبا است (شراتو و گروبه، ۱۳۷۶: ۲۰). بخش دوم آن، در سال ۱۳۱۴ م. / ۷۱۴ ه.ق. با سبک و سیاق

بخش اول آن مصور شده (صداقت، خورشیدی، ۱۳۸۸: ۷۹-۸۰) و دارای ۱۰۰ نگاره است و در انجمن آسیایی لندن (مجموعه خلیلی) نگهداری می‌شود (کنبای، ۱۳۸۹ الف: ۳۳). برخی صاحب‌نظران اعتقاد دارند این دو بخش مجزا از هم بوده و دو نسخه متمایز از هم با دو تاریخ مجزا هستند و شاید دلیل این عقیده تاریخ کتابت و نوع مصور شدن نگاره‌های این بخش‌ها است (شایسته‌فر، ۱۳۸۴: ۱۵). ویژگی‌های زیبایی‌شناختی نگاره‌های این کتاب، برگرفته از عناصر ایرانی، چینی و بیزانسی است و در آن می‌توان به عناصری چون کادر افقی و طومارمانند نقاشی چینی، رنگ‌های محدود و ملایم، نوع خطوط مورد استفاده در نقاشی بیزانس متاخر، توجه به پس‌زمینه، چهره‌هایی با استخوان‌بندی نژاد زرد، استفاده و توجه به خط، خطوط نه چندان ظریف، ترکیب‌بندی‌های استوار، ایستا و بسیاری از عناصر دیگر اشاره کرد (کنبای، ۱۳۸۹ ب: ۳۲).

در این پژوهش نمونه‌های مورد بررسی ۱۸ نگاره مرتبط با سرگذشت پیامبران شامل حضرت نوح (ع)، صالح (ع)، ابراهیم (ع)، یعقوب (ع)، یوسف (ع)، موسی (ع)، یوشع (ع)، داود (ع)، ارمیا (عزیر) (ع)، یونس (ع) است. شرح هر نگاره در جدول ۱، به همراه تصویر اثر ارائه شده است.

جدول ۱. نگاره‌های سرگذشت پیامبران در نسخ جامع التواریخ رشیدی (موزه ادینبورگ و مجموعه ناصر خلیلی)، (نگارندگان).

مشخصات نگاره	تصویر نگاره	ردیف
تصویر ۱- کشتی حضرت نوح (ع). جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (URL12).		۱

<p>تصویر ۲- شتری از صخره برای حضرت صالح (ع) تولید می شود. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL10).</p>		<p>۲</p>
<p>تصویر ۳- حضرت ابراهیم (ع) به دستور پادشاه نمرود به آتش پرتاب می شود. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL5).</p>		<p>۳</p>
<p>تصویر ۴- حضرت یعقوب (ع) با سه پسر و دو همسرش لبیا و راحیل. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (URL6).</p>		<p>۴</p>
<p>تصویر ۵- حضرت یوسف (ع) بالباسی پاره در حضور پوتیفار. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (بابائی فلاح، ۱۳۹۳: ۱۹).</p>		<p>۵</p>
<p>تصویر ۶- حضرت یوسف (ع) و برادرانش در مصر. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (URL13).</p>		<p>۶</p>
<p>تصویر ۷- خدمتکاران آسیه، صندوق حامل حضرت موسی (ع) (شیر خواره) را از نیل پیدا می کنند. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL16).</p>		<p>۷</p>

<p>تصویر ۸- غرق شدن فرعونیان در دریای سرخ. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL3).</p>		<p>۸</p>
<p>تصویر ۹- حضرت موسی (ع) و هفتاد مرد فرهیخته صدای خداوند را از ابرها می شنوند. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL7).</p>		<p>۹</p>
<p>تصویر ۱۰- فرورفتن قارون در زمین در حضور حضرت موسی (ع). جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL11).</p>		<p>۱۰</p>
<p>تصویر ۱۱- حضرت موسی (ع)، عوج بن عنق را می کشد. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند (URL8).</p>		<p>۱۱</p>
<p>تصویر ۱۲- حضرت موسی (ع) به لایوان دستور می دهد گوساله طلایی پرستان را سرب برند. محل نگهداری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (آژند، ۱۳۹۷: ۱۹۴).</p>		<p>۱۲</p>

<p>تصویر ۱۳- رحلت حضرت موسی (ع) در کوه نبو. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگه‌داری انجمن سلطنتی آسیایی در لندن (URL14).</p>		<p>۱۳</p>
<p>تصویر ۱۴- حضرت یوشع نبی (ع) دستور می‌دهد املاک گرفته‌شده در جریکون را از بین ببرند (فرمان نابودی غنایم اریحا توسط یوشع پیامبر). جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگه‌داری کتابخانه دانشگاه دینبورگ، اسکاتلند (URL9).</p>		<p>۱۴</p>
<p>تصویر ۱۵- حضرت داود (ع) بین دو برادر داوری می‌کند. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگه‌داری کتابخانه دانشگاه دینبورگ، اسکاتلند (URL2).</p>		<p>۱۵</p>
<p>تصویر ۱۶- حضرت ارمیا یا عزیز نبی (ع) و زنده شدن مردگان. جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگه‌داری کتابخانه دانشگاه دینبورگ، اسکاتلند (URL4).</p>		<p>۱۶</p>
<p>تصویر ۱۷- حضرت یونس (ع) و نهنگ (یونس اندر دهان ماهی شد). جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل نگه‌داری انجمن سلطنتی آسیایی لندن (URL15).</p>		<p>۱۷</p>

تصویر ۱۸ - حضرت یونس (ع) و نهنگ .
جامع التواریخ، مکتب ایلخانان، محل
نگهداری کتابخانه دانشگاه ادینبورگ،
اسکاتلند (Rice, 1976: 88).

سرگذشت پیامبران در کتاب‌های مقدس قرآن و تورات

سرگذشت انبیا با تفاوت‌ها و شباهت‌هایی در متن قرآن و تورات ذکر شده است. در جدول ۲، جزئیات شرح رویدادها و سرگذشت انبیا آمده است.

جدول ۲. سرگذشت پیامبران در کتاب‌های مقدس قرآن و تورات (نگارندگان).

ردیف	نام پیامبر و موضوع رویداد بر اساس تصاویر جدول ۱
۱	<p>کشتی حضرت نوح (ع)</p> <p>قرآن</p> <p>آیات ۳۶ تا ۴۶ سوره هود:</p> <p>... و با نظارت ما و وحی ما کشتی را بساز، و... (۳۷) و [نوح] کشتی را می‌ساخت و هرگاه گروهی از قومش بر او عبور می‌کردند، او را مسخره می‌کردند... تا هنگامی که فرمان ما فرارسید و تنور فوران کرد، گفتیم: از هر [نوع حیوانی] یک زوج دو تایی [تر و ماده] و نیز خاندانت و آنان را که ایمان آورده‌اند، در کشتی سوار کن، مگر کسی که پیش‌تر فرمان غرق شدن را بر ضد او لازم کرده‌ایم و جز آن‌دکی همراه او ایمان نیاوردند (۴۰). و نوح گفت: در آن سوار شوید که حرکت کردنش و لنگر انداختنش فقط به نام خداست، یقیناً پروردگارم بسیار آمرزنده و مهربان است (۴۱). آن کشتی آنان را در میان موج‌هایی کوه‌آسا حرکت می‌داد و نوح فرزندش را که در کناری بود، بانگ زد که ای پسر! همراه ما سوار شو و با کافران مباش (۴۲). گفت: به زودی به کوهی که مرا از آب ننگه دارد، پناه می‌برم. نوح گفت: امروز در برابر عذاب خدا هیچ ننگه‌دارنده‌ای نیست، مگر کسی که [خدا بر او] رحم کند و موج میان آن دو حایل شد و پسر از غرق شدگان گردید (۴۳). و [پس از هلاک شدن کافران] گفته شد: ای زمین! آب خود را فرو بر، و ای آسمان! [از ریختن باران] باز ایست، و آب کاستی گرفت و کار پایان یافت و کشتی بر [کوه] جودی قرار گرفت و گفته شد: دوری [از رحمت خدا] بر گروه ستمکاران باد (۴۴). و نوح [پیش از توفان] پروردگارش را ندا داد و گفت: پروردگارا! به راستی که پسر من از خاندان من است و یقیناً وعده‌ات [به نجات خاندانم] حق است و تو بهترین داورانی (۴۵). خدا فرمود: ای نوح! به یقین او از خاندان تو نیست، او [دارای] کرداری ناشایسته است....</p> <p>در آیه ۱۰ سوره تحریم نیز زن حضرت نوح (ع) از کافران قلمداد شده است.</p> <p>آیات ۲۶ تا ۴۴ سوره مؤمنون نیز به داستان کشتی نوح پرداخته است.</p>

<p>تورات</p>	<p>... خداوند به نوح (ع) فرمود: «تصمیم گرفته‌ام تمام مردم را هلاک کنم، اما تو، ای نوح، با چوب درخت سرو یک کشتی بساز و در آن اتاق‌هایی درست کن. درزها و شکاف‌های کشتی را با قیر بپوشان. آن را طوری بساز که طولش ۳۰۰ ذراع و عرضش ۵۰ ذراع و ارتفاع آن ۳۰ ذراع باشد. یک ذراع پایین‌تر از سقف، پنجره‌ای برای روشنائی کشتی بساز، در داخل آن سه طبقه بنا کن و در ورودی کشتی را در پهلوی آن بگذار. به زودی من سراسر زمین را با آب خواهم پوشانید تا هر موجود زنده‌ای که در آن هست، هلاک گردد. اما با تو عهد می‌بندم که تو را با همسر و پسران (سام، حام و یافث) و عروسانت در کشتی سلامت نگه دارم. از تمام حیوانات، خزندگان و پرندگان یک جفت نر و ماده با خود به داخل کشتی ببر، تا از خطر این طوفان در امان باشنند. هم‌چنین، خوراک کافی برای خود و برای تمام موجودات در کشتی ذخیره کن. پس از یک هفته، به مدت چهل شبانه‌روز باران فرو خواهد ریخت و هر موجودی را که به وجود آورده‌ام، از روی زمین محو خواهم کرد» و بعد از یک هفته، طوفان شروع شد و چهل شبانه‌روز به شدت باران بارید، تا این‌که کشتی از روی زمین بلند شد و روی آب شناور شد (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۸-۹).</p>
<p>۲</p>	<p>شتری از صخره برای حضرت صالح (ع) تولید می‌شود.</p> <p>قرآن</p> <p>و از آن جناب شاهی بر نبوتش خواسته و گفتند: آیتی معجزه بیاور تا شاهی بر صدق گفتارت در ادعای رسالت باشد و از پیش خود این معجزه را پیشنهاد کردند که صالح برای آنان از شکم صخره سختی که در کوه بود ماده شتری بیرون بیاورد. صالح (ع) نیز این کار را کرد و ناقه مطابق آن چه آن‌ها خواسته بودند از شکم کوه بیرون آمد و... (اعراف: ۷۲) و (هود: ۶۴) و (شعراء: ۱۵۶).</p> <p>تورات</p> <p>در قرآن، ۹ بار نام صالح بعد از نوح و هود در سوره‌های اعراف، هود و چند سوره دیگر آمده است. در کتاب تورات نام این پیامبر ذکر نشده است (طباطبایی، ۱۳۸۹: ۳۱۸).</p>
<p>۳</p>	<p>حضرت ابراهیم (ع) به دستور پادشاه نمرود به آتش پرتاب می‌شود.</p> <p>قرآن</p> <p>آیات ۵۱ تا ۶۹ سوره انبیا به این موضوع اختصاص دارد و در آن خداوند می‌فرماید: «[پس او را در آتش افکندند] گفتیم: ای آتش! برابر ابراهیم سرد و بی‌آسیب باش!» (۶۹). پس جواب قوم ابراهیم جز این نبود که گفتند: او را بکشید یا بسوزانیدش. پس خدا او را از آتش رهایی بخشید، مسلماً در این [حادثه] برای مردم بالیمان، عبرت‌هاست (عنکبوت: ۲۴).</p> <p>در آیات ۸۳ تا ۹۹ سوره صافات نیز این داستان نقل شده است.</p> <p>تورات</p> <p>در قرآن به تفصیل داستان بت‌شکنی و اعتراض به پرستش غیر خدا و سرانجام به آتش افکندگی شدن و گلستان شدن آتش بر ابراهیم بیان شده است، ولی تورات (عهد عتیق) در این باره ساکت است (URL۱).</p>
<p>۴</p>	<p>حضرت یعقوب (ع) با سه پسر و دو همسرش لیا و راحیل</p> <p>قرآن</p> <p>شرح دقیقی از آن در قرآن نیامده است.</p> <p>از دواج با دو خواهر به طور هم‌زمان از دیدگاه اسلام و براساس آیه شریفه ۲۳ سوره نساء، باطل و حرام شده است.</p> <p>از امام رضا (ع) پیرامون نام کسی که دو خواهر را هم‌زمان در عقد خود داشت، سوال شد و آن حضرت فرمود: «یعقوب بن اسحاق که لیا و راحیل را هم‌زمان در نکاح خود داشت و بعداً، این کار تحریم شد و خداوند این آیه (نساء: ۲۳) را نازل کرد» (صدوق، ۱۳۷۸: ۲۴۲).</p>

تورات	<p>یعقوب، لیه و راحیل را به زنی می‌گیرد. لابان پس از پایان هفته عروسی لیه، دختر کوچک خود را حیل را هم به یعقوب می‌دهد (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۲۸). در سفر پیدایش، در فصل ۲۹ و ۲۰ آمده یعقوب از دو همسر خود، راحیل و لیه و همسران فرعی اش بله‌اء و زلفاء، صاحب دوازده فرزند شد که نام‌هایشان رثوبین، شمعون، لاوی، یهودا، یساکار، زبولون، دان، نفتالی، اشیر، جاد، یوسف و بنیامین است که به بنی اسرائیل معروف هستند (مجیدی فر، ۱۳۹۸: ۴).</p>
۵	<p style="text-align: center;">حضرت یوسف (ع) با لباسی پاره در حضور پوتیفار</p> <p>قرآن</p> <p>آیات ۲۳ تا ۲۹ سوره یوسف: و آن [زنی] که یوسف در خانه‌اش بود، از یوسف بانر می و مهر بانی خواستار کام‌جویی شد، ... و هر دو به سوی در کاخ پیشی گرفتند، و بانو پیراهن یوسف را از پشت پاره کرد و [در آن حال] در کنار [آستانه] در به شوهر وی بر خوردند؛ بانو به شوهرش گفت: کسی که نسبت به خانواده‌ات قصد بدی داشته باشد، کیفرش جز زندان یا شکنجه در دناک [چه خواهد بود؟!]. (۲۵). یوسف گفت: او از من خواستار کام‌جویی شد و گواهی از خاندان بانو چنین داوری کرد: اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده، بانو راست می‌گوید و یوسف دروغ‌گوست (۲۶). و اگر پیراهنش از پشت پاره شده، بانو دروغ می‌گوید و یوسف راست‌گوست (۲۷). پس همسر بانو چون دید پیراهن یوسف از پشت پاره شده، گفت: این [فتنه و فساد] از نیرنگ شما [زنان] است، بی‌تردید نیرنگ شما بزرگ است. (۲۸)....</p> <p>تورات</p> <p>در فصل ۳۹ تورات آمده که: روزی یوسف طبق معمول به کارهای خانه رسیدگی می‌کرد. آن روز هم شخص دیگری در خانه نبود. این خود زن عزیز مصر بود که با داد و فریاد مردان خانه را خبر کرد که مرد عبرانی می‌خواسته به او دست‌درازی کند و تا فریاد او برای کمک بلند نشده، دست از او برداشته و از دست پاچگی جامه خود را رها کرده و گریخته است. بانو جامه را نزد خود نگه می‌دارد تا همسرش می‌آید، جامه را به او نشان می‌دهد و می‌گوید: بنده عبرانی می‌خواست به من دست‌درازی کند و چون من فریاد کردم، ترسان جامه خود را رها کرد و گریخت (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۱۱-۱۸).</p>
۶	<p style="text-align: center;">حضرت یوسف (ع) و برادرانش در مصر</p> <p>قرآن</p> <p>در آیات ۵۴ تا ۶۲ سوره یوسف: به دلیل تعبیر خواب درست یوسف پادشاه او را از زندان به نزد خود فراخواند: و پادشاه گفت: یوسف را نزد من آورید تا او را برای کارهای خود برگزینم... (۵۴). یوسف گفت: مرا سرپرست خزنه‌های این سرزمین قرار ده؛ زیرا من نگهبان دانایی هستم (۵۵). این‌گونه یوسف را در [آن] سرزمین مکن و قدرت دادیم... و برادران یوسف [با روی آوردن خشک‌سالی به کنعان، جهت تهیه آذوقه به مصر] آمدند و بر او وارد شدند. پس او آنان را شناخت و آنان او را نشناختند (۵۸). و هنگامی که توشه آنان را در اختیارشان قرار داد، گفت: برادر پدري خود را نزد من آورید، آیا نمی‌بینید که من پیمانۀ کامل و تمام می‌پردازم و بهتر از هر کس مهمان‌داری می‌کنم؟ (۵۹) پس اگر او را نزد من نیاورید، هیچ پیمانۀ ای پیش من ندارید و نزدیک من نیایید (۶۰). گفتند: می‌کوشیم رضایت پدرش را به آوردن او جلب کنیم، و یقیناً این کار را انجام خواهیم داد (۶۱). و [یوسف] به کارگزاران و گماشتگان‌ش گفت: اموالشان را [که در برابر دریافت آذوقه پرداختند] در بارهایشان بگذارید، امید است وقتی به خاندان خود برگشتند آن را بشناسند، باشد که دوباره برگردند (۶۲).</p>

<p>تورات</p>	<p>به دلیل تعبیر خواب درست یوسف، پادشاه او را از زندان آزاد کرد و او را شخص دوم مملکت مصر برگزید و اختیارات سراسر کشور مصر را به او واگذار کرد (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۴۸ و ۶۹). یوسف حاکم مصر شده بود و... هفت سال پربرکت با سرعت سپری شد و سال‌های قحطی شروع شد. حتی در سرزمین کنعان که خانواده یوسف در آن زندگی می‌کردند، مواد غذایی نایاب شده بود و پدر یوسف، وقتی فهمید در سرزمین مصر غلات وجود دارد، ده برادر یوسف را برای خرید آذوقه به مصر فرستاد. وقتی که برادران به مصر رسیدند و در مقابل یوسف قرار گرفتند، او را نشناختند. اما یوسف آن‌ها را شناخت. زمانی که برادرانش در مقابل او تعظیم کرده بودند، شکی نیست که یوسف خوابش را به یاد آورد... یوسف برادران را به خانه‌شان فرستاد و به آن‌ها گفت دیگر به مصر برنگردند، مگر این که برادر کوچکترشان بنیامین را نیز با خود بیاورند. به زودی آذوقه آن‌ها تمام شد و هیچ راهی نداشتند جز این که دوباره به مصر برگردند (همان: ۴۲-۴۶).</p>
<p>۷</p>	<p>خدمتکاران آسیه، صندوق حامل حضرت موسی (ع) (شیر خواره) را از نیل پیدامی کنند.</p> <p>قرآن</p> <p>آیات ۷ تا ۱۴ سوره قصص: و به مادر موسی الهام کردیم که او را شیر بده، پس هنگامی که [از سوی فرعونیان] بر او بترسی به دریا پایش انداز،... (۷). [مادرش به الهام خدا او را به دریا انداخت] پس خاندان فرعون او را از آب گرفتند تا سرانجام، دشمنشان و مایه اندوهشان شود... (۸)، و همسر فرعون گفت: [این نوزاد] برای من و تو مایه شادمانی و خوشحالی است، او را نکشید، امید است ما را سود دهد، یا وی را به فرزندی خود بگیریم. ولی آنان آگاه نبودند [که دشمنشان را به دست خود می‌پرورند] (۹). و قلب مادر موسی [از هر چیز جز یاد فرزندش] تهی شد... (۱۰). و به خواهر موسی گفت: [وضع] او را پی‌گیری کن. پس او موسی را از دور [در آغوش فرعونیان] دید در حالی که خاندان فرعون [پی‌گیری او را] درک نمی‌کردند (۱۱). و ما پیش از آن [خوردن شیر] همه زنان شیردهنده را بر او حرام کردیم [تا پستان هیچ زنی را نگیرد]، پس [خواهرش پیش آمد و] گفت: آیامی خواهید شما را به خانواده‌ای راهنمایی کنم که سرپرستی او را به عهده گیرند و خیر خواه او باشند؟ (۱۲) پس او را به مادرش برگرداندیم تا خوشحال شود و اندوه نخورد و بداند که حتماً وعده خدا حق است... آیات ۳۸ تا ۴۱ سوره طه: آن زمان که به مادرت آن چه را که باید الهام می‌شد، الهام کردیم (۳۸)، که او را در صندوق بگذار، پس او را به دریا بیاورد تا دریا او را به ساحل اندازد، تا دشمن من و دشمن او، وی را برگرداند... (۳۹). آن‌گاه که خواهرت به سوی کاخ فرعون رفت، و گفت: آیا شما را به کسی که از این نوزاد سرپرستی کند، راهنمایی کنم؟ پس تو را به مادرت برگرداندیم تا خوشحال شود و غصه نخورد و... .</p>
<p>تورات</p>	<p>زمانی که فرعون دستور داد از این پس هر نوزاد پسر اسرائیلی را در رود نیل بیاندازید... مادر موسی او را تا مدت سه ماه از دید مردم پنهان کرد، اما این پرده پوشی نمی‌توانست بیش از این ادامه یابد. پس از نی سبیدی ساخت و آن را قیراندود کرد تا آب وارد آن نشود. سپس، پسرش را در آن گذاشت و آن را در میان نیزارهای رود نیل رها ساخت. ولی خواهر آن کودک از دور مراقب بود تا ببیند چه بر سرش می‌آید. در همین هنگام دختر فرعون برای آب تنی به کنار رودخانه آمد. دختر فرعون ناگهان چشمش به سبب افتاد، پس یکی از کنیزان را فرستاد تا آن را از آب بگیرد و هنگامی که چشمش به کودک گریان افتاد، دلش به حال او سوخت و گفت: این بچه باید متعلق به عبرانی‌ها باشد و همان وقت خواهر کودک نزد دختر فرعون رفت و پرسید آیامی خواهید بروم و یکی از زنان شیرده عبرانی را بیاورم تا به این کودک شیر دهد؟ و دختر فرعون گفت برو! (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۶۳ و ۶۴).</p>

<p style="text-align: center;">عبور حضرت موسی (ع) و پیروانش از دریای سرخ و غرق شدن فرعونیان در دریا</p>	۸
<p>قرآن</p> <p>آیات ۵۲ تا ۶۷ سوره بقره: و به موسی وحی کردیم که بندگان مرا شبانه کوچ بده که حتماً دشمنان از پی شما خواهند آمد (۵۲). پس فرعون گروهی گرد آورد و رانده را [برای جمع کردن نیرو] به شهرها فرستاد (۵۳). . . . فرعونیان هنگام طلوع آفتاب آنان را دنبال کردند (۶۰). چون آن دو گروه یکدیگر را دیدند، اصحاب موسی گفتند: حتماً ما به چنگ آنان خواهیم افتاد (۶۱). . . . پس به موسی وحی کردیم که عصایت را به این دریا بزن. [موسی عصایش را به دریا زد] پس [دریا] از هم شکافت و هر پاره‌اش چون کوهی بزرگ بود (۶۳). و آن گروه دیگری را [هم در آن جا] به دریا نزدیک کردیم (۶۴). و موسی و هر که با او بود، همه را نجات دادیم (۶۵). آن‌گاه آن گروه دیگر را غرق کردیم (۶۶). . . .</p> <p>آیات ۷۷ تا ۷۹ سوره طه: و همانا به موسی وحی کردیم که بندگانم را شبانه حرکت بده، و برای آنان راهی خشک در دریا قرار ده که [در آن موقعیت] نه از رسیدن فرعونیان بترسی و نه از غرق شدن بهراسی (۷۷). پس فرعون بالشرکیانش آنان را دنبال کرد، و [بخشی] از دریا آنان را فرو گرفت، چه فروگرفتنی! (۷۸) و فرعون، قومش را گمراه کرد و راهنمایی ننمود (۷۹).</p>	
<p>تورات</p> <p>پس فرعون ایمان نیاورد و موسی با قومش از مصر خارج شد. وقتی به فرعون خبر رسید که اسرائیلی‌ها از مصر فرار کرده‌اند پادشاه مصر را به خود را آماده کرده، سپاه خود را بسیج نمود و رهسپار شد و به تعقیب بنی اسرائیل پرداخت. . . . خداوند به موسی فرمود تا نزد قوم بنی اسرائیل برو و بگو که حرکت کنند و پیش بروند و تو عصای خود را به طرف دریا دراز کن تا آب شکافته شود و بنی اسرائیل عبور کنند. . . . آن‌گاه فرشته خدا که پیشاپیش بنی اسرائیل حرکت می‌کرد، آمد و در پشت سر آن‌ها قرار گرفت. ستون ابر نیز به پشت سر آن‌ها منتقل شد و حایل میان قوم اسرائیل و مصریان شد، شب فرار سید، ابر به ستون آتش تبدیل شد به طوری که مصریان در تاریکی بودند و بنی اسرائیل در روشنائی. خداوند آب را شکافت و از میان آن راهی برای عبور بنی اسرائیل آماده ساخت. قوم اسرائیل از راه خشک میان دریا گذشتند در حالی که آب دریا در دو طرف راه هم چون دیواری بلند برپا شده بود. وقتی تمام قوم اسرائیل به آن طرف دریا رسیدند، خداوند به موسی گفت، بار دیگر دست خود را به طرف دریا دراز کن تا آب‌ها بر سر مصریان و اسب‌ها و ارابه‌هایشان فروریزد. مصریان کوشیدند فرار کنند؛ ولی خداوند همه آن‌ها را غرق کرد و حتی یک نفر باقی نماند (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۷۹ و ۸۰).</p>	
<p style="text-align: center;">حضرت موسی (ع) و هفتاد مرد فریخته صدای خداوند را از ابراهامی شنوند.</p>	۹
<p>قرآن</p> <p>آیات ۱۵۴ و ۱۵۵ سوره اعراف: و چون خشم موسی فرو نشست، الواح را برگرفت و در رونویس آن برای کسانی که از پروردگارشان بیمناک بودند هدایت و رحمتی بود (۱۵۴). و موسی از میان قوم خود هفتاد مرد برای میعاد ما برگزید و چون زلزله آنان را فرو گرفت گفت: پروردگارا اگر می‌خواستی آنان را و مرا پیش از این هلاک می‌ساختی، آیا ما را به [سزای] آن چه کم خردان ما کرده‌اند هلاک می‌کنی این جز آزمایش تو نیست. . . . (۱۵۵).</p>	
<p>تورات</p> <p>بنی اسرائیل درست در سه ماه پس از خروجهشان از مصر به بیابان سینا رسیدند و در مقابل کوه سینا اردو زدند. موسی برای ملاقات با خدا به بالای کوه رفت و خداوند از میان کوه به موسی خطاب کرد: دستورات مرا به بنی اسرائیل بده و . . . موسی از کوه فرود آمد و هر آن چه که خداوند به او فرموده بود بازگفت (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۸۶ و ۸۵). خداوند به موسی فرمود، من در ابر غلیظی نزد تو می‌آیم تا هنگامی که با تو گفتگو می‌کنم، قوم به گوش خود صدای مرا بشنوند و گفتار تو را باور کنند. خداوند فرمود به کوه نزدیک نشوید تا این که صدای شیپور برخیزد، آن‌گاه می‌توانید به دامنه کوه برآید. پس هنگام طلوع آفتاب صدای هولناک رعد و برق شنیده شد و ابر غلیظی روی کوه پدید آمد، سپس صدای شیپور بر خاست تمام قوم از ترس لرزیدند و خداوند در آتش نزول کرد و تمام کوه لرزید. خداوند با موسی سخن گفت و این احکام را صادر کرد. . . . (همان: ۸۶ و ۸۷).</p>	

<p style="text-align: center;">فرو رفتن قارون در زمین در حضور حضرت موسی (ع)</p>	۱۰
<p>قرآن</p> <p>آیه ۳۹ سوره عنکبوت: وقارون وفرعون وهامان را [نیز نابود کردیم] و همانا موسی برای آنان دلایل روشن آورد، پس آنان در زمین تکبر و سرکشی کردند، ولی پیشی گیرنده [بر اراده و قضا و قدر ما] نبودند [تا بتوانند از عذاب ما بگریزند].</p> <p>آیات ۷۶ تا ۸۲ سوره قصص: همانا قارون از قوم موسی بود که بر آنان تعدی کرد و از گنجینه های ثروت آن اندازه به او دادیم که حمل کلیدهایش بر گروهی نیرومند دشوار می آمد. [یاد کن] هنگامی که قومش به او گفتند: [متکبران] شادی مکن، قطعاً خدا شادمانان [متکبر] را دوست ندارد (۷۶)... [قارون] در میان آرایش و زینت خود بر قومش درآمد؛ آنان که خواهان زندگی دنیا بودند، گفتند: ای کاش مانند آن چه به قارون داده اند برای ما هم بود، واقعاً او دارای بهره بزرگی است (۷۹)... پس او و خانه اش را در زمین فرو بردیم و هیچ گروهی غیر از خدا برای او نبود که وی را [برای رهایی از عذاب] یاری دهد و خود نیز نتوانست از خود دفاع کند (۸۱). و بامدادان، آنان که دیروز مقام و جایگاه او را آرزو داشتند [چنان حالی شدند که] می گفتند: وه! گویی خدا رزق را برای هر کس از بندگانش بخواهد وسعت می دهد، و [برای هر که بخواهد] تنگ می گیرد، اگر خدا بر ما منت نگذاشته بود، ما را نیز در زمین فرو برده بود و گویی کافران رستگار نمی شوند (۸۲).</p>	
<p>تورات</p> <p>یک روز قورح پسر یصهار نوه قهات از قبیله لای، با داتان و ابیرام پسران الیاب و اون پسر فالت که هر سه از قبیله رئوبین بودند با هم توطئه کردند که علیه موسی شورش کنند. دویست و پنجاه نفر از سران معروف اسرائیل که توسط مردم انتخاب شده بودند در این توطئه شرکت داشتند... خداوند به موسی فرمود: پس به بنی اسرائیل بگو که از کنار خیمه های قورح و داتان و ابیرام دور شوند... موسی گفت: حال خواهی دانست که خداوند مرا فرستاده است تا تمامی این کارها را انجام بدهم و این که به اراده خودم کاری نکرده ام. اگر این مردان به مرگ طبیعی یا در اثر تصادف یا بیماری بمیرند، پس خداوند مرا فرستاده است. اما اگر خداوند معجزه ای نموده، زمین باز شود و ایشان را با هر چه که دارند بلعد و زنده به گور شوند، آن وقت بدانید که این مردان به خداوند اهانت کرده اند. به محض این که سخنان موسی تمام شد، ناگهان زمین زیر پای قورح و داتان و ابیرام دهان گشود و آن ها را با خانواده ها و هم دستانی که با آن ها ایستاده بودند، همراه با دار و ندارشان، فرو برد. پس به این ترتیب، زمین بر ایشان به هم آمد و ایشان زنده به گور شدند و از بین رفتند... سپس، آتشی از جانب خداوند فرود آمد و آن دویست و پنجاه نفری را که بخور تقدیم می کردند سوزانید (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۱۴۹-۱۵۰).</p>	
<p>حضرت موسی (ع)، عوج بن عنق را می کشد.</p>	
<p>قرآن</p> <p>در قرآن به این مورد اشاره نشده است.</p>	۱۱
<p>تورات</p> <p>... سپس، بنی اسرائیل باز گشتند و راهی را که به باشان منتهی می شد در پیش گرفتند؛ اما عوج، پادشاه باشان، برای جنگ با آن ها، با سپاه خود به ادراعی آمد. خداوند به موسی فرمود: نترس، زیرا دشمن را به دست تو تسلیم کرده ام. همان بلایی به سر عوج پادشاه می آید که در حشبون به سر سیحون، پادشاه اموری ها آمد. پس قوم اسرائیل، عوج پادشاه را همراه با پسرانش و اهالی سرزمینش کشتند، به طوری که یکی از آن ها هم زنده نماند. قوم اسرائیل آن سرزمین را تصرف نمود (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۲۷۳). در بخش دیگر کتاب مقدس آمده که، ما سرزمین عوگ ملک ایشان را فتح کردیم و سپس گزارش این فتح را بیان می کند «زیرا که عوگ ملک باشان از بقیه بلندقدان به تنها باقی بود. اینک بستر وی که بستر آهنین است، آیا در رتث بنی عمون نیست. طولش نه ذراع و عرضش چهار ذراع به پیمایش ذراع آدمی (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۳۳۴).</p>	

۱۲	حضرت موسی (ع) به لایوان دستور می‌دهد گوساله طلایی پرستان را سر ببرند.	
	<p>قرآن</p> <p>آیات ۸۵ تا ۹۷ سوره طه: [خدا] گفت: ای موسی! ما به راستی قوم تو را پس از آمدن تو آزمودیم و سامری آنان را گمراه کرد (۸۵). پس موسی خشمگین و اندوهناک به سوی قومش بازگشت، گفت: ای قوم! آیا پروردگارتان به شما [در باره نزول تورات] وعده‌ای نیکو نداد؟ آیا زمان آن وعده بر شما طولانی آمد یا خواستید که خشمی از پروردگارتان بر شما فرود آید که با وعده من مخالفت کردید؟! (۸۶) گفتند: ما با اراده خود با وعده تو مخالفت نکردیم، بلکه ما را وادار کردند که بارهایی سنگین از زیور و زینت این قوم را حمل کنیم، پس آنان را [در آتش] انداختیم و به همین صورت سامری هم [آن چه از زیور و زینت داشت] در آتش انداخت (۸۷). پس برای آنان مجسمه گوساله‌ای که صدای گاو داشت بیرون آورد، آن گاه [او و پیروانش] گفتند: این معبود شما و موسی است که [موسی آن را] فراموش کرد [به این خاطر برای طلب معبود به طور رفت] (۸۸)... [هنگامی که موسی بازگشت، به هارون] گفت: ای هارون! وقتی دیدی آنان گمراه شدند چه چیز تو را مانع شد (۹۲)، از این که مرا [در برخورد شدید با گمراهان] پیروی کنی؟ آیا از فرمان من سرپیچی کردی؟ (۹۳) گفت: ای پسر مادرم! نه ریش مرا بگیر و نه سرم را، من ترسیدم که بگویی: میان بنی اسرائیل تفرقه و جدایی انداختی و سفارش مرا [در حفظ وحدت بنی اسرائیل] رعایت نکردی (۹۴). [موسی] گفت: ای سامری! دلیل کارت چه بود؟ (۹۵) گفت: من به حقایق و اسرار آگاه شدم که آنان آگاه نشدند، پس اندکی از دانش و اسرار رسول را گرفتم و [بر اثر هوا پرستی] آن را دور انداختم [و به گوساله‌سازی پرداختم]؛ و این گونه نفس من [آن کار بسیار خطرناک را برای گمراه کردن بنی اسرائیل] در نظر مآراست (۹۶). [موسی] گفت: پس [از میان مردم] برو، یقیناً کیفر تو [به خاطر دور انداختن آثار رسالت و ساختن گوساله] در زندگی این است که [دچار بیماری مَسری و ویژه‌ای شوی تا هر کس نزدیکت آید بگویی: [به من دست نزنید؛ و تو را وعده‌گاهی] از عذاب بسیار سخت قیامت] است که هرگز نسبت به تو از آن تخلف نخواهد شد و [اکنون] به معبودت که همواره ملازمش بودی نگاه کن که حتماً آن را در آتش بسوزانیم، سپس سوخته‌اش را در دریای می‌پاشیم (۹۷)....</p>	
	<p>تورات</p> <p>آن گاه خداوند به موسی فرمود نزد من به بالای کوه بیا و من قوانین را روی لوح‌های سنگی به تو می‌دهم تا آن‌ها را به بنی اسرائیل تعلیم دهی. شش روز ابر کوه را پوشانده بود و در روز هفتم خداوند موسی را از میان ابرها صدا زد و موسی بالای کوه رفت و چهل شبانه روز در آن ماند. وقتی بازگشت موسی از کوه سینا طول کشید، مردم نزد هارون شده و گفتند برای ما خدایی بساز تا ما را هدایت کند و هارون گفت، گوشواره‌ای طلا را بیاورید و هارون آن‌ها را ذوب کرد و مجسمه‌ای را به شکل گوساله ساخت. موسی از کوه پایین آمد در حالی که دو لوح داشت که بر دو طرف آن ده فرمان خداوند نوشته شده بود. موسی چشمش به گوساله طلایی افتاد و لوح را پرت کرد و تکه تکه شد (کتاب مقدس، ۲۰۹: ۲۰، ۹۲، ۹۳ و ۱۰۲).</p>	
۱۳	<p style="text-align: center;">رحلت حضرت موسی (ع) در کوه نبو</p> <p>قرآن</p> <p>در قرآن به این مورد اشاره نشده است.</p> <p>تورات</p> <p>طبق روایت کتاب‌های آسمانی، قوم بنی اسرائیل بارها عهد و پیمانی را که با خداوند بسته بودند شکستند و دست به نافرمانی زدند، در نتیجه گرفتار بلا و سرگردانی در بیابان شدند، تا این که زمان مرگ حضرت موسی (ع) فرا رسید و پروردگار قوانین و دستورات خود را به موسی (ع) وحی نمود و منطقه‌ای نزدیک اریحا، سرزمین موعود، که پیش تر وعده آن را به قوم بنی اسرائیل داده بود به حضرت موسی (ع) نشان داد (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۲۰۳-۲۰۹).</p>	

۱۴	<p>حضرت یوشع نبی (ع) دستور می دهد املاک گرفته شده در جریکو را از بین ببرند (فرمان نابودی غنایم اریحا توسط یوشع پیامبر).</p>
قرآن	<p>در قرآن مجید نام یوشع ذکر نشده است.</p>
تورات	<p>پس از موسی (ع)، یوشع (ع) از نوادگان یوسف پیامبر، به عنوان رهبر و پیامبر قوم بنی اسرائیل انتخاب شده و خداوند به او دستور داد، قوم بنی اسرائیل انتخاب شده و خداوند به او دستور داد، قوم بنی اسرائیل را از رود اردن عبور داده و به سرزمین های موعود برساند. در این راه، شهر اریحا توسط سپاه بنی اسرائیل سقوط کرد و یوشع دستور داد هر آن چه در شهر است نابود شود و کسی از آن غنیمتی بر ندارد، چرا که قوم به عذاب خداوند دچار می شوند (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۲۱۴-۲۱۵).</p>
۱۵	<p>حضرت داود (ع) بین دو برادر داوری می کند.</p>
قرآن	<p>آیات ۱۷ تا ۲۶ سوره ص: ... و آیا خبر مهم آن دادخواهان هنگامی که از دیوار بلند نمازخانه داود بالا رفتند به تورسیده است؟ (۲۱) زمانی که [به طور ناگهانی] بر داود وارد شدند و او از آنان هراسان شد، گفتند: نترس [ما] دو گروه دادخواه و شاکی هستیم که یکی از ما بر دیگری ستم کرده است؛ بنابراین، میان ما به حق داوری کن و ستم روا مدار و ما را به راه راست راهنمایی کن (۲۲). این برادر من است، نود و نه میش دارد و من یک میش دارم. گفته است: این یکی را هم به من واگذار و در گفتگو مرا مغلوب ساخت (۲۳). گفت: یقیناً او با درخواست افزودن میش تو به میش های خود بر تو ستم روا داشته است و قطعاً بسیاری از معاشران و شریکان به یکدیگر ستم می کنند، به جز کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند و اینان اندک هستند و داود دانست که ما او را آزموده ایم، در نتیجه از پروردگارش آموزش طلبید و بی درنگ خضوع نمود و به خدا بازگشت (۲۴)... [گفتیم: ای داود! همانا تو را در زمین جانشین خود قرار دادیم؛ پس میان مردم به حق داوری کن و از هوای نفس پیروی مکن که از راه خدا منحرف می کند... (۲۶)].</p>
تورات	<p>خداوند ناتان نبی را نزد داود فرستاد و ناتان آمده، این حکایت را برایش تعریف کرد: در شهری دو نفر زندگی می کردند، یکی، فقیر بود و دیگری، ثروتمند. مرد ثروتمند گاو و گوسفند زیادی داشت. اما آن فقیر از مال دنیا فقط یک ماده بره داشت که از پول خود خریده بود و او را همراه پسرانش بزرگ می کرد... و او را مثل دخترش دوست می داشت. روزی مهمانی به خانه آن شخص ثروتمند رفت. ولی او به جای آن که یکی از گاوها و گوسفندان خود را بکشد، تا برای مهمانش غذایی تهیه کند، بره آن مرد فقیر را گرفته، سر برید. داود چون این را شنید، عصبانی شد و گفت به خداوند قسم، کسی که چنین کاری کرده باید کشته شود و چون دلش به حال آن بیچاره نسوخت، باید به جای آن بره، چهار بره به او پس دهد. آن وقت ناتان به داود گفت آن مرد ثروتمند، تو هستی! و بعد اضافه کرد که خداوند، خدای اسرائیل چنین می فرماید من تو را از دست شائول نجات دادم... اگر این چیزها برای تو کافی نبود بیش تر از این ها هم به تو می دادم. پس چرا قوانین مرا زیر پا گذاشتی و مرتکب این عمل زشت شدی؟ تو او را به دست عمونی ها کشتی و زنش را تصاحب نمودی، بنابراین، از این پس، کشت و کشتار از خانواده تو دور نخواهد شد، زیرا با گرفتن زن او را، به من اهانت کرده ای. بنابراین، من هم به دست افراد خانواده ات، بر سرت بلانازل می کنم... داود اعتراف کرده، به ناتان گفت: در حق خداوند گناه کرده ام (کتاب مقدس، ۱۳۸۰: ۳۱۴).</p>

۱۶	<p style="text-align: center;">حضرت ارمیا یا عزیر نبی (ع) و زنده شدن مردگان</p> <p>قرآن</p> <p>در آیه ۳۰ سوره توبه یک بار اسم و آمده است . یا به مانند آن کس (عزیر) که به دهکده‌ای گذر کرد که خراب و ویران شده بود، گفت: (به حیرتم که) خدا چگونه باز این مردگان را زنده خواهد کرد! پس خداوند او را صد سال میراند، سپس زنده کرد و برانگیخت و بدو فرمود که چند مدّت درنگ نمودی؟ جواب داد: یک روز یا پاره‌ای از یک روز درنگ نمودم . خداوند فرمود (نه) بلکه صد سال است که به خواب مرگ افتاده‌ای . نظر در طعام و شراب خود بنما که هنوز تغییر ننموده، و الاغ خود را بنگر (که اکنون زنده‌اش کنیم تا احوال بر تو معلوم شود) و تا تورا حجت و نشانه‌ای برای خلق قرار دهیم (که امر بعثت را انکار نکنند) و بنگر در استخوان‌های آن که چگونه در همش پیوسته و گوشت بر آن پوشانیم . چون این کار بر او روشن گردید، گفت: به یقین می‌دانم که خدا بر هر چیز قادر است (بقره: ۲۵۹).</p> <p>تورات</p> <p>در متن کتاب مقدس عهد عتیق، نام پیامبر آمده و متونی در مورد او ذکر شده است اما شرحی از زنده شدن پس از مرگ این حضرت، ذکر نشده است.</p>
۱۷	<p style="text-align: center;">حضرت یونس (ع) و نهنگ</p> <p>قرآن</p> <p>آیات ۸۷ و ۸۸ سوره انبیا: و صاحب ماهی [حضرت یونس] را [یاد کن] زمانی که خشمناک [از میان قومش] رفت و گمان کرد که ما [زندگی] را [بر او تنگ نخواهیم گرفت، پس در تاریکی‌ها] یک شب، زیر آب و دل ماهی [ندا داد که معبودی جز تو نیست تو از هر عیب و نقیصی منزهی، همانا من از ستمکارانم (۸۷). پس ندایش را اجابت کردیم و از اندوه نجاتش دادیم؛ و این گونه مؤمنان را نجات می‌دهیم (۸۸).</p> <p>آیات ۱۳۹ تا ۱۴۸ سوره صافات: و یونس از پیامبران بود (۱۳۹). [یاد کن] هنگامی را که به سوی آن کشتی پر از جمعیت و بار [گریخت (۱۴۰)]، و با سر نشینان کشتی قرعه انداخت [و قرعه به نامش افتاد] و از مغلوب شدگان شد [و او را به دریا انداختند] (۱۴۱). پس آن ماهی بزرگ او را بلعید، در حالی که سزاوار سرزنش بود (۱۴۲). [و در شکم ماهی به تسبیح خدا مشغول شد که] اگر او از تسبیح کنندگان نبود (۱۴۳)، بی تردید تاروی که مردم برانگیخته می‌شوند در شکم ماهی می‌ماند (۱۴۴). پس او را در حالی که بیمار بود به زمینی خشک و بی‌گیاه افکندیم (۱۴۵). و براو گیاهی از نوعی کدو رو یاندیم (۱۴۶)، و او را به سوی [قومی] یک صد هزار نفر یا بیش تر فرستادیم (۱۴۷). پس ایمان آوردند در نتیجه، آنان را تا پایان عمرشان [از نعمت‌های خود] بهره‌مند کردیم (۱۴۸).</p> <p>تورات</p> <p>خداوند پیغامی را برای یونس پسر امتای فرستاد: به شهر نینوا برو و به اهالی آن جا بگو که، خداوند می‌فرماید شرارت شما از نظر من مخفی نیست و من به زودی شما را نابود خواهم کرد. ولی یونس که نمی‌خواست به نینوا برود تصمیم گرفت از حضور خداوند به ترشیش فرار کند. او به بندر یافا رفت و در آن جا کشتی دید که عازم ترشیش بود. یونس کرایه خود را پرداخت و سوار کشتی شد. اما همین که کشتی از ساحل دور شد، ناگهان خداوند باد شدیدی وزانید و دریا را متلاطم ساخت به طوری که نزدیک بود کشتی غرق شود... آن‌گاه کارکنان تصمیم گرفتند قرعه بیاندازند تا ببینند کدام یک از آن‌ها خداوند را به خشم آورده و باعث این طوفان و حشتناک است. قرعه به نام یونس افتاد... تلاطم دریا هر لحظه زیادتر می‌شد، پس به او گفتند تا چه کنیم تا طوفان آرام شود؟ یونس گفت مرا به دریا بیاندازید و دریا دوباره آرام می‌شود؛ چون می‌دانم این طوفان و حشتناک به سبب من دامن‌گیر شما شده است... آن‌گاه، یونس را برداشته، او را به دریای خروشان انداختند و طوفان قطع شد!... همان موقع خداوند ماهی بزرگی فرستاد و ماهی یونس را بلعید و یونس سه روز و سه شب در شکم ماهی ماند (کتاب مقدس، ۲۰۰۹: ۹۷۱-۹۷۲). خداوند به ماهی امر کرد یونس را از دهان خود به ساحل بیاندازد و به یونس فرمود به نینوا برو و به آن‌ها هشدار بده سرنوشت شومی در انتظار آن‌هاست. یونس اطاعت کرده و به نینوا رفت. پس مردم نینوا در اثر شنیدن کلام خدا توسط یونس نبی، از گناهان خود توبه کردند و به سوی خداوند بازگشتند... وقتی خدا دید آن‌ها از راه‌های بد خود دست کشیده‌اند بر آن‌ها ترحم کرده، بلائی را که گفته بود، برایشان نفرستاد. یونس از نتیجه کار ناراحت شد و به خدا شکایت کرد و گفت خداوندا، وقتی در مملکت خود بودم و توبه من گفתי به این جا بیایم، می‌دانستم که تو از تصمیم عذاب دادن این قوم منصرف خواهی شد. زیرا تو بخشنده و مهربانی به همین سبب یونس از شهر خارج شده به طرف شرق رفت. در خارج از شهر برای خود سایبانی ساخت، زیر سایه آن منتظر نشست تا ببیند بر سر شهر چه می‌آید. آن‌گاه خداوند گیاهی رو یانید تا بر او سایه بیاندازد. اما صبح روز بعد خدا کرمی به وجود آورد و کرم ساقه گیاه را خورد و هنگامی که هوا گرم شد و آفتاب بر سر یونس تابید، آرزوی مرگ کرد و خداوند فرمود: آیا از خشک شدن گیاه باید عصبانی شوی؟ برای گیاهی که در یک شب به وجود آمد و در یک شب از بین رفت، دلت سوخت پس آیا دل من برای شهر بزرگ نینوا نسوزد؟ (همان: ۹۷۱-۹۷۳).</p>

تطبیق نگاره‌ها با متن کتاب‌های مقدس قرآن و تورات

تطبیق نگاره‌های سرگذشت انبیا در نسخه جامع التواریخ ایلیخانی با متن کتاب‌های قرآن و تورات نشان می‌دهد، جزئیات سرگذشت برخی از انبیا در متن قرآن و برخی در متن تورات ذکر نشده است. برای مثال، نگاره‌هایی چون ناقه صالح (ع)، پرتاب حضرت ابراهیم در آتش و گلستان شدن آتش و زنده شدن پس از مرگ حضرت ارمیا در متن تورات وجود ندارد و داستان‌های داوری حضرت داود بین دو برادر و آرمیدن یونس زیر درخت کدو بعد از نجات از شکم نهنگ، به شکلی دیگر توصیف شده‌اند و متن تورات با تصویر نگاره‌ها منطبق نیست. هم‌چنین، داستان‌های حضرت یعقوب و خانواده‌اش (نکاح هم‌زمان دو خواهر)، قتل عوج بن عنق توسط حضرت موسی (ع)، رحلت حضرت موسی در کوه نبو و حضرت یوشع نبی نیز در متن قرآن وجود ندارد و این نگاره‌ها بیش تر با متن تورات منطبق هستند. در نگاره کشتی حضرت نوح (ع) (تصویر ۱)، پیامبر به همراه همسر و سه پسرش سوار بر یک کشتی با دری در پهلوی آن، تصویر شده است. جزئیات کشتی در قرآن ذکر نشده، اما در تورات به این موارد اشاره شده که جنس کشتی از درخت سرو یا گوفر است و با اندازه مشخص یعنی طول، عرض و ارتفاع ۳۰۰، ۵۰ و ۵۰ ذراع ساخته شده و دارای اتاق‌ها و پنجره‌هایی است. سه طبقه دارد و در ورودی آن از پهلوی باز می‌شود. هم‌چنین، سرنشینان آن شامل حضرت نوح، همسرش و سه پسر و سه عروسش است و به امر خداوند یک جفت از هر نوع حیوان در کشتی جمع شده‌اند. اما در متن قرآن به حضور خانواده حضرت نوح (ع) در کشتی و ایمان آوردندگان و یک جفت از هر نوع حیوان اشاره شده و همسر و یکی از پسران حضرت نوح از غرق شدگان ذکر شده‌اند. بنابراین، حضور همسر حضرت نوح در کشتی و در ورودی در پهلوی کشتی بیش ترین پای بندی نگاره را به متن تورات نشان می‌دهد و جفتی از انواع حیوانات در نگاره تصویر نشده است. در مورد نگاره ناقه حضرت صالح (ع) (تصویر ۲)، معجزه تولد شتر از صخره منطبق با متن قرآن است و در نگاره ۳، پرتاب شدن حضرت ابراهیم (ع) در آتش و تبدیل آتش به گلستان در متن قرآن به طور دقیق ذکر نشده و این امر برگرفته از روایات است. در مورد داستان حضرت یعقوب (ع) با سه پسر و دو همسرش لیا و راحیل (تصویر ۴)، نگاره به موضوع نکاح هم‌زمان دو خواهر توسط حضرت یعقوب (ع) اشاره می‌کند که در متن قرآن به صراحت به این موضوع اشاره نشده؛ و از این سنت، به عنوان سنن حرام و مذموم در قرآن یاد شده است. اما در متن تورات با صراحت به جزئیات ازدواج و نکاح هم‌زمان دو خواهر توسط حضرت یعقوب (ع) اشاره شده و نگارگر با توجه به متن تورات به مصورسازی نگاره اقدام نموده است. نگاره دیگر موضوع حضرت یوسف (ع) با لباسی پاره در حضور پوتیفار است (تصویر ۵). در هر دو کتاب قرآن و تورات، جریان دسیسه زلیخا بر علیه یوسف (ع) بیان شده است، با این تفاوت که در قرآن

پیراهن یوسف از پشت سر توسط زلیخا پاره می‌شود و در تورات پیراهن یوسف در دست زلیخا باقی می‌ماند و مطلبی در مورد پاره شدن لباس بیان نشده است. اما در این نگاره یقه پیراهن یوسف از قسمت جلو پاره شده و با متن قرآن در تناقض است. شرح داستان حضرت یوسف (ع) و برادرانش در مصر (تصویر ۶)، در متن قرآن و تورات ذکر شده و نوع تصویرسازی اثر منطبق با متن هر دو کتاب است. در قرآن و تورات برادران برای دریافت آذوقه در محضر یوسف حاضر می‌شوند و یوسف آن‌ها را شناخته و برادران او را نمی‌شناسند. بنابراین، یوسف چون غریبه با آن‌ها رفتار می‌کند. در نگاره، یوسف با تاج و تخت مزین تصویر شده که نشان دهنده عزیز مصر بودن اوست و منطبق با ویژگی‌های او در دو متن مقدس است. نگاره ۷، پیدا شدن صندوق حامل حضرت موسی (ع) (شیرخواره) از نیل است. در قرآن مادر موسی (ع)، او را در صندوقی قرار داده و در رود نیل رها می‌کند. در تورات مادر موسی (ع)، از نی سببی ساخت و آن را قیراندود کرد تا آب به داخل آن نفوذ نکند و سپس، حضرت موسی را درون آن قرار داد و در رود نیل رها کرد. در قرآن افرادی از خاندان فرعون، موسی (ع) را از آب می‌گیرند و آسیه همسر فرعون، دلش به حال کودک می‌سوزد و تصمیم به نگهداری از کودک می‌گیرد. در تورات دختر فرعون در رود نیل، در حال آبتنی بوده و در این هنگام چشمش به کودک در سبد می‌افتد، پس یکی از کنیزان را می‌فرستد تا آن سبد را از آب بگیرد. در هر دو اثر خواهر موسی (ع)، واسطه مادر و موسی (ع) برای شیردادن به کودک است. بنابراین، صندوق حضرت موسی (ع) منطبق با قرآن ترسیم شده و آبتنی کنیزان دختر فرعون به جای آبتنی خود او هم با تفاوت‌هایی به متن تورات شباهت دارد. به نظر می‌رسد نگارگر به هر دو متن آشنا بوده است. در تصویر ۸، عبور حضرت موسی (ع) و پیروانش از دریای سرخ و غرق شدن فرعونیان در دریای دیده می‌شود. حضرت موسی در این نگاره عصایی به دست دارد و با دست دیگرش به دریا اشاره می‌کند. برادرش و همراهانش پشت سر او ایستاده‌اند و فرعونیان در حال غرق شدن هستند و مرد تاج‌داری در بین غرق شدگان دیده می‌شود که گویا خود فرعون است. در هر دو متن مقدس، هارون همراه حضرت موسی (ع) است و نگارگر به این مورد توجه کرده است. اما در مورد جزئیات شکافته شدن دریا در قرآن خداوند به موسی وحی می‌کند که، عصایت را به دریا بزن. اما در تورات آمده که خداوند به موسی گفت، بار دیگر دست خود را به طرف دریا دراز کن تا آب‌ها بر سر مصریان و اسب‌ها و ارابه‌هایشان فرو بریزد. نگارگر عصای حضرت را منطبق با قرآن ترسیم نموده؛ اما در بازنمایی حالت اشاره حضرت به دریا، حالت این اشاره را با دست و منطبق با متن تورات، تصویر کرده است. نگاره ۹، شنیدن صدای خداوند توسط حضرت موسی (ع) و هفتاد مرد فریخته را نشان می‌دهد. در این اثر حضرت موسی (ع) بر فراز کوهی دیده می‌شود که نگاه و دست‌هایش به سوی آسمان است و در حال صحبت با خداوند است و افرادی بر روی زمین بیهوش افتاده‌اند. در قرآن این ملاقات در کوه بوده

است. در آیه ۱۵۵ سوره اعراف آمده که، موسی از میان قوم خود هفتاد مرد برای میعاد با خداوند برگزید و زلزله آنان را فرو گرفت. در متن تورات هم آمده که حضرت موسی (ع) برای ملاقات با خدا به بالای کوه رفت و خداوند هشدار داد که همراهان به بالای کوه نیایند، چون توان دیدن و درک مرا نخواهند داشت و هلاک می‌شوند. اما به هلاک شدن همراهان موسی (ع) اشاره‌ای نشده است. بنابراین، نگاره بیش‌تر بر متن قرآن پای‌بند است. نگاره ۱۰، فرورفتن قارون در زمین را در حضور حضرت موسی (ع) نشان می‌دهد. در دو متن مقدس به بلعیده شدن قارون اشاره شده است. در قرآن، قارون در خانه‌اش و با گنج‌ها و ثروت‌هایش در زمین فرو می‌رود و در تورات قارون با داناتان و ابیرام پسران الیاب و اون پسر فالت به همراه خانواده‌ها و هم‌دستانشان در چادرهایشان در زمین بلعیده می‌شوند. در این نگاره چادر و خانه دیده نمی‌شود و در این مورد، نگارگر به متون قرآن و تورات پای‌بند نبوده است. هم‌چنین، در نگاره قارون با سری بزرگ‌تر و متمایز ترسیم شده و در میان بلعیده‌شدگان، می‌توان کودک و بزرگ‌سال را در کنار هم دید. نقش این کودکان و بزرگ‌سالان پای‌بندی نگاره به متن تورات را نشان می‌دهد. زیرا جزییات خانواده قارون و هم‌دستانش در تورات آمده است. در نگاره ۱۱، صحنه قتل عوج‌بن‌عنق توسط حضرت موسی (ع) به تصویر درآمده است. به داستان عوج‌بن‌عنق و کشته شدن او در قرآن اشاره نشده و در تورات شرح جنگ حضرت موسی با سپاه پادشاه باشان -که عوج‌بن‌عنق (عنقا) نام دارد- ذکر شده است؛ اما در مورد نوع مرگ عوج اطلاعاتی ارایه نشده است. در منابع تفسیری از تورات دلیل مرگ عوج را ضربه زدن حضرت موسی به مچ پای او مطرح کرده‌اند. این نگاره نیز نشان‌دهنده تأثیرات متون غیراسلامی بر نگاره است. در نگاره ۱۲، مطلع شدن حضرت موسی (ع) از گوساله پرستی قومش و صدور دستورات مجازات آنان به تصویر کشیده شده است. در این اثر، حضرت موسی (ع) با چهره‌ای ناراحت دیده می‌شود و حالت بدن و دستانش نشان‌گر مستاصل بودن اوست. در مورد موضوع گوساله پرستی قوم حضرت موسی (ع)، در قرآن و تورات آمده که حضرت به هنگام آگاهی از جریان، بسیار خشمگین می‌شود و این صحنه منطبق با متن هر دو کتاب مقدس است. موضوع نگاره ۱۳، رحلت حضرت موسی (ع) در کوه نبواست و در قرآن به چگونگی رحلت حضرت اشاره نشده و این نگاره مطابق با متن تورات مصور شده است. نگاره ۱۴، شرح داستان حضرت یوشع نبی (ع) است که دستور می‌دهد املاک گرفته‌شده در جریکو (اریحا) را از بین ببرند. در قرآن به شخصیت و عملکرد یوشع نبی اشاره نشده و در متن تورات به سرگذشت او پرداخته شده و این نگاره نیز با الهام از متن تورات مصور شده است. حضرت داود (ع) و شرح داوری او بین دو برادر در نگاره ۱۵، تصویر شده و در برخی منابع به اشتباه، تشکیل دولت بنی اسرائیل عنوان شده است. در قرآن، ظهور دو فرشته در قالب دو جوان در برابر حضرت داود بیان شده که درخواست قضاوت حضرت را دارند. در تورات،

ناتان پیامبر (ع) به دیدار داود (ع) آمده و شرح حکایتی می‌کند و درخواست قضاوت داود (ع) را دارد. در نگاره دو مرد در روبه‌روی حضرت داود (ع) دیده می‌شود. بنابراین، نگاره با متن قرآن مطابقت دارد. نگاره ۱۶، به شرح داستان حضرت ارمیا یا عزیر نبی (ع) و زنده شدن مردگان اختصاص دارد. در قرآن، شرح داستان عزیر نبی (ع) ذکر شده و خداوند او را بعد از صد سال زنده می‌کند و او با صحنه‌ای مواجه می‌شود که غذایش تغییری نکرده و سالم مانده و الاغش مرده است و خداوند در مقابل دیدگان حضرت، آن را زنده می‌کند. نگارگر دقیقاً جزییات متن قرآن را به تصویر کشیده است. در متن تورات، نام حضرت ارمیا آمده، اما شرحی از زنده شدن پس از مرگ او، دیده نمی‌شود. در نگاره‌های ۱۷ و ۱۸، به ترتیب حضرت یونس (ع) در حال نجات از دهان نهنگ و آرمیده در زیر بوته کدو مصور شده است. در متن قرآن و تورات، یونس (ع)، توسط نهنگ بلعیده می‌شود. بنابراین، نگاره ۱۷، با متن دو کتاب مقدس منطبق است. اما در متن قرآن بعد از دعای حضرت، نهنگ او را به ساحلی می‌افکند و خداوند برای اطعام یونس و نجات او از گرسنگی بوته کدویی بالای سرش می‌رویانند و بعد از رفع نیاز یونس، کرمی آن را خورده و می‌خشکاند. در حالی که در تورات، بوته کدو بعد از نجات حضرت و رجعت او به سوی قومش رشد می‌کند، که خداوند در جهت متنبه کردن او برای بیان اهمیت رسالت نبوتش بوته کدویی می‌رویانند و بلافاصله آن را توسط کرمی می‌خشکاند. با توجه به تفاوت‌های موجود در دو متن، مقایسه آن با جزییات نگاره، پای‌بندی نگاره به متن قرآن را نشان می‌دهد (جدول ۳).

جدول ۳. تطبیق نگاره‌های سرگذشت انبیا در نسخه جامع التواریخ ایلخانی با متن کتاب‌های مقدس قرآن و تورات (نگارندگان).

ردیف	نام پیامبر و موضوع رویداد	متون قرآن و تورات	میزان پای بندی به کدام بیش تر است؟	
			قرآن	تورات
۱	 <p>تصویر ۱- کشتی حضرت نوح (ع).</p>	متفاوت از هم هستند.	*	
۲	 <p>تصویر ۲- شتری از صخره برای حضرت صالح (ع) متولد می شود.</p>	در تورات نیست.	*	
۳	 <p>تصویر ۳- حضرت ابراهیم (ع) به دستور پادشاه نمرود به آتش پرتاب می شود.</p>	در تورات نیست.	*	
۴	 <p>تصویر ۴- حضرت یعقوب (ع) با سه پسر و دو همسرش لیا و راحیل.</p>	در قرآن نیست.	*	
۵	 <p>تصویر ۵- حضرت یوسف (ع) با لباسی پاره در حضور پوتیفار.</p>	متفاوت از هم هستند. تحریف در متن قرآنی.	*	

*	*	مشترک هستند.	 <p>تصویر ۶- حضرت یوسف (ع) و برادرانش در مصر.</p>	۶
	*	متفاوت از هم هستند.	 <p>تصویر ۷- زنان اهل خانه فرعون، صندوق حامل حضرت موسی (ع) (شیر خواره) را از نیل پیدا می‌کنند.</p>	۷
	*	متفاوت از هم هستند.	 <p>تصویر ۸- عبور حضرت موسی (ع) و پیروانش از دریای سرخ و غرق شدن فرعونیان در دریا.</p>	۸
	*	متفاوت از هم هستند.	 <p>تصویر ۹- حضرت موسی (ع) و هفتاد مرد فرهیخته صدای خداوند را از ابرها می‌شنوند.</p>	۹
	*	متفاوت از هم هستند.	 <p>تصویر ۱۰- فرورفتن قارون در زمین در حضور حضرت موسی (ع).</p>	۱۰
*		در قرآن نیست.	 <p>تصویر ۱۱- حضرت موسی (ع)، عوج بن عنق را می‌کشد.</p>	۱۱

*	*	مشترک هستند.	 <p>تصویر ۱۲- حضرت موسی (ع) به لاویان دستور می دهد گوساله طلایی پرستان را سر ببرند.</p>	۱۲
*		در قرآن نیست.	 <p>تصویر ۱۳- رحلت حضرت موسی (ع) در کوه نبو.</p>	۱۳
*		در قرآن نیست.	 <p>تصویر ۱۴- حضرت یوشع نبی (ع) دستور می دهد املاک گرفته شده در جریکورا از بین ببرند (فرمان نابودی غنائیم اریحا توسط یوشع پیامبر).</p>	۱۴
	*	در تورات نیست.	 <p>تصویر ۱۵- حضرت داود (ع) بین دو برادر داوری می کند.</p>	۱۵
	*	در تورات نیست.	 <p>تصویر ۱۶- حضرت ارمیا یا عزیر (ع) و زنده شدن مردگان.</p>	۱۶

*	*	مشترک‌اند.	 <p>تصویر ۱۷- حضرت یونس (ع) و نهنگ (در حال خروج از دهان نهنگ).</p>	۱۷
	*	در تورات نیست (در مرحله دیگری رشد درخت کدو آمده است).	 <p>تصویر ۱۸- حضرت یونس (ع) و نهنگ (آرمیده زیر بوته کدو).</p>	۱۸

نتیجه‌گیری

منابع

قرآن کریم (۱۳۸۵). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، تهران: نمونه.

کتاب مقدس (عهد عتیق و عهد جدید) (۱۳۸۰). ویلیام گلن و هنری مرتن، ترجمه فاضل خان همدانی، تهران: اساطیر.

کتاب مقدس (۲۰۰۹). ترجمه تفسیری فارسی شامل عهد عتیق و عهد جدید، انجمن بین‌المللی کتاب مقدس، چ. چهارم، بی‌جا: بی‌نا.

آژند، یعقوب (۱۳۹۷). نگارگری ایرانی، پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران، جلد ۱، تهران: سمت.

بابائی‌فلاح، هادی (۱۳۹۳). مطالعه تطبیقی قصص انبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع التواریخ، نگارینه هنر اسلامی، شماره ۲، ۱۵-۲۴.

برقی، یاسمن (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی قصص انبیاء بر اساس قرآن کریم و انجیل (نحوه تجسم آن‌ها در نگاره‌های کتاب جامع التواریخ، نمازخانه سیستین و لوجیا)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، تهران: دانشگاه الزهراء.

بزرگی، الهه‌السادات (۱۳۹۳). مطالعه تطبیقی و جامعه‌شناختی نگاره‌های کتاب جامع التواریخ رشیدی و ظفرنامه تیموری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، تهران: دانشگاه الزهراء.

بهروزی‌پور، حسین و امیر حاجلو، سعید (۱۳۹۷). نقش و کارکرد نگارگری در مشروعیت مذهبی حکومت ایلخانان با تاکید بر نمادهای شیعی در نگارگری‌های جامع التواریخ رشیدی و آثار الباقیه بیرونی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، دوره ۹، شماره ۳۳، ۱۴۳-۱۶۶.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که به‌طور کلی، پای‌بندی کاملی بین نگاره‌ها و متون مقدس قرآن کریم و تورات مشاهده نمی‌شود و به نظر می‌رسد آثار با دخل و تصرف‌هایی از سوی نگارگر خلق شده‌اند. برای مثال، نگاره‌هایی چون ناقه صالح (ع)، پرتاب حضرت ابراهیم در آتش و گلستان شدن آتش و زنده شدن پس از مرگ حضرت ارمیا در متن تورات وجود ندارند و داستان‌های داوری حضرت داود بین دو برادر و آرمیدن یونس زیر بوته کدو بعد از نجات از شکم نهنگ به شکلی دیگر توصیف شده‌اند و متن تورات با تصویر نگاره‌ها منطبق نیست. هم‌چنین، داستان‌های حضرت یعقوب و خانواده‌اش (نکاح هم‌زمان دو خواهر)، قتل عوج بن عنق توسط حضرت موسی (ع)، رحلت حضرت موسی در کوه نبو و حضرت یوشع نبی نیز در متن قرآن وجود ندارند و این نگاره‌ها بیش‌تر منطبق با متن تورات مصور شده‌اند. برخی نگاره‌ها نیز تناقضاتی با متون مقدس دارند. برای مثال، در نگاره حضرت یوسف و یوتیفار، در قرآن پیراهن یوسف از پشت سرش پاره شده در حالی که، در نگاره از جلو پاره شده است. در مورد کشتی نوح (ع) نیز مطابق با متون قرآن و تورات، حضرت نوح جفتی از انواع حیوانات را در کشتی گرد آورده بود که نگارگران این مورد را رعایت نکرده‌اند. شایان ذکر است که متن قرآن نسبت به تورات جزئیات کم‌تری را از وقایع و سرگذشت انبیای الهی ارائه می‌کند و از این رو، شاید نگارگر به‌ناچار از متن تورات برای تصویرسازی هر چه بهتر و دقیق‌تر رویدادها بهره گرفته است.

بنیون، لورنس؛ گری، بازیل و ویلکینسون، جیمزوراستیوارت (۱۳۷۸). *تاریخ تحلیلی هنر نگارگری ایرانی (سیر تاریخ نقاشی ایرانی)*، ترجمه محمد ایرانمنش، تهران: امیرکبیر.

پاکباز، رویین (۱۳۸۰). *نقاشی ایران از دیرباز تا امروز*، تهران: زرین و سیمین.

پوپ، آرتور اپهام و همکاران (۱۳۷۸). *سیر و صور نقاشی ایران*، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.

پورچنگیز، صدیقه (۱۳۹۵). *بررسی تطبیقی نگاره‌های مذهبی نسخه جامع‌التواریخ دوره ایلخانی و مجمع‌التواریخ دوره تیموری*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، تهران: دانشگاه الزهراء.

تجویدی، اکبر (۱۳۷۵). *نگاهی به هنر نقاشی ایران از آغاز تا قرن دهم هجری*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

حسین‌نژاد، اختر (۱۳۹۳). *تحلیلی بر تأثیرات هنر مانوی بر نگارگری جامع‌التواریخ رشیدی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، مازندران: دانشگاه مازندران.

شایسته‌فر، مهناز (۱۳۸۴). *هنر شیعی*، تهران: موسسه مطالعات هنر اسلامی.

شایسته‌فر، مهناز؛ کیان، کتایون و شایسته‌فر، زهره (۱۳۹۰). *بررسی موضوعی شمایل‌نگاری پیامبر اسلام (ص) در نگارگری دوره ایلخانی و حضرت مسیح در نقاشی مذهبی بیژانس متاخر*، *مطالعات هنر اسلامی*، دوره ۷، شماره ۱۴، ۴۱-۶۰.

شایسته‌فر، مهناز و عبدالکریمی، شهین (۱۳۹۵). *عناصر بصری رویدادهای زندگی پیامبر اکرم (ص) در نگاره‌های جامع‌التواریخ*، *مطالعات هنر اسلامی*، دوره ۱۲، شماره ۲۵، ۳۷-۵۲.

شراتو، امبرتو و گروبه، ارنست (۱۳۷۶). *تاریخ هنر ایران (هنر ایلخانی و تیموری)*، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.

شریف‌زاده، عبدالمجید (۱۳۷۵). *تاریخ نگارگری در ایران*، تهران: حوزه هنری.

شیخ صدوق (۱۳۷۸). *عیون أخبار الرضا (ع)*، جلد ۱، تهران: جهان.

سداقت، فاطمه و خورشیدی، زهرا (۱۳۸۸). *بررسی مضامین مذهبی در نسخ خطی جامع‌التواریخ*، *مطالعات هنر اسلامی*، دوره ۵، شماره ۱۰، ۷۷-۹۷.

طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۹). *المیزان فی تفسیر القرآن*، جلد ۱۰، چ. دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

عکاشه، ثروت (۱۳۸۰). *نگارگری اسلامی*، ترجمه سیدغلامرضا تهامی، تهران: سوره مهر.

کنبای، شیلا (۱۳۸۹ الف). *نگارگری ایرانی*، ترجمه مهدی حسینی، تهران: دانشگاه هنر.

کنبای، شیلا (۱۳۸۹ ب). *نگارگری ایرانی*، ترجمه مهناز شایسته‌فر، تهران: موسسه مطالعات هنر اسلامی.

مجیدی‌فر، مرضیه (۱۳۹۸). *بررسی تطبیقی زندگی حضرت*

یعقوب (ع) و حضرت یوسف (ع) از دیدگاه قرآن و عهدین، *چهارمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی*.

مشهدی، نیلوفر (۱۳۹۵). *مطالعه تطبیقی ساختار نقوش و رنگ در نگاره‌های نسخه‌های جامع‌التواریخ و شاهنامه بایسنقری*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی، اردکان: دانشگاه علم و هنر اردکان.

میرزاخانین، آدنا (۱۳۹۲). *تحلیل تطبیقی پنج نگاره از جامع‌التواریخ با پنج نگاره از دوره کیلیکیه*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نقاشی، تهران: دانشگاه هنر.

References

- The Holy Qur'an*, (2006). Translation: Mehdi Elahi Qomshaei, Tehran: Sample, (Text in Persian).
- The Bible*, (2000). William Glen Henry Merton, Fazel Khanhamedani, Tehran: Asatir.
- Bible*, (2009). International Bible Society, 4th edition, No Name, (Text in Persian).
- Akash, Th (2001). *Islamic painting*, Seyed Gholamreza Tahami, Tehran: Surah Mehr.
- Azhand, Y. (2018). *Iranian Painting*, Volume 1, Tehran: Samat, (Text in Persian).
- Babaei Fallah, Hadi, (2014), *The Comparative Study of Ghesas Al-Anbia in the Holy Quran and Memoir of Prophets in Context and Images of Jame Al-Tavrik*, *Negarineh Islamic Art*, 1(2), 15- 24, (Text in Persian).
- Barghi, Yasmin, (2015). *The Story of Prophets: A Comparative Study Based on The Holy Quran and The Bible) Visual Analysis between the Compendium of Chronicles, Sistine Chapel and Logia)*, Master Thesis, research in art, Alzahra University, (Text in Persian).
- Behrouzi Pour H, Amir Hajjloo S, (2019). *The Role and Function of the Art of Miniature in the Religious Legitimacy of the Ilkhanate Government with an Emphasis on the Shia Symbols in the Miniatures of Rashidi's Jami al-Tawarikh and Biruni's Assar al-Baghieh*, *the history of Islamic culture and civilization quarterly journal of research*, 9(33), 143- 166, (Text in Persian).
- Binyon, Laurence, Gray, Basil, Wilkinson, J.V.S. (1998), *Persian miniature painting, including a critical and descriptive catalogue of the miniatures exhibited at Burlington House*, January-March, 1931, Mohammad Iranmanesh, Tehran: Amir Kabir, (Text in Persian).

painting of the Ilkhanid period and Jesus Christ in the late Byzantine religious painting, *Islamic Art Studies*, 7(14), 41- 60, (Text in Persian).

Shayestehfar, Mahnaz,(2005). *Shiite Art*, Tehran: Institute of Islamic Art Studies, (Text in Persian).

Sheikh Sadouq,(1999). *Ayoun Akhbar al-Reza (pbuh)*, volume 1, first edition, Tehran: Jahan, (Text in Persian).

Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein(2010). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, (2nd Ed), Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya, (Text in Persian).

Tajvidi, Akbar (1996). *A look at Iranian painting art from the beginning to the 10th century*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, (Text in Persian).

URLs:

URL1:<http://marefateadyan.nashriyat.ir/node/8>(access date:2021/05/14).

URL2:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-David_judges_between_two_brothers-Edinburgh-MsOr20-f17r.htm(access date:2021/05/13).

URL3:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Egyptians_drown_in_the_Red_Sea-Edinburgh-MsOr20-f8v.htm(access date:2021/05/13).

URL4: http://warfare.tk/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Jeremiah.htm (access date:2021/05/13).

URL5:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Ibrahim_catapulted_by_King_Namrud-Edinburgh-MsOr20-f3v-lg.htm(access date:2021/05/13).

URL6:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Jacob-3_sons_and_2_wives-Khalili-Ms727-f47b.htm(access date:2021/05/13).

URL7:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Moses_Hearing_Gods_Voice-Edinburgh-MsOr20-f8r.htm(access date:2021/05/13).

URL8:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Musa_Slays_the_Giant_Uj_ibn_Anaq-Edinburgh-MsOr20-f9v.htm(access date:2021/05/13).

URL9:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-property_of_Jericho_to_be_destroyed-Edinburgh-MsOr20-f10v.htm(access date:2021/05/13).

URL10:http://warfare.6te.net/Persia/14/Jami_al-Tawarikh-Prophet_Salih_Produces_a_Camel_from_a_Rock-MsOr20-f1v.htm(access date:2021/05/13).

URL11:<http://warfare.6te.net/Persia/14/>

Bozorgi, Elaha Alsadat, (2014). *A comparative and sociological study of the paintings of Rashidi's Jame al-Tawarikh and Timuri's Zafarnameh*, Master Thesis, Department of Art Research, Alzahra University, (Text in Persian).

Canbay, Sheila,(2010), *Iranian Painting*, translated by Mahnaz Shayestehfar, Tehran: Institute of Islamic Art Studies, (Text in Persian).

Canbay, Sheila,(2010), *Iranian Painting*, translated by Mehdi Hosseini, Tehran: Art University, (Text in Persian).

Hosseinnejad, Akhtar (2014). *An analysis of the effects of Mani art on Rashidi's Jame al-Tawarikh painting*, Master Thesis, Department of Art Research, Mazandaran University, (Text in Persian).

Majidifar, Marzieh,(2019). A comparative study of the lives of Jacob(pbuh) and Joseph (pbuh) from the perspective of the Qur'an and the Bible, *the 4th International Conference on Social Cultural Studies and Religious Research*, (Text in Persian).

Mashhadi, Nilufar, (2016). *Comprative Study of Motifs Structure and Color in the Image Jameo-l Tawarikh of Shahnameh Baysunghur*, Master Thesis Handicrafts, Ardakan Science and Art University, (Text in Persian).

Mirzakhani, Adena, (2014). *A Comparative Analysis of Five Jami al- Tawarikh Illustrations with Five Miniatures from Cilician Period*, Master Thesis, Painting field, Tehran: Art University, (Text in Persian).

Pakbaz, R. (2001). *Iranian Painting: from Ancient Times to the Present*, Tehran, Zarrin & Simin, (Text in Persian).

Poorchangiz, Sedighe, (2016). *A comparative study of religious pictures The Jami'al-Tawarikh version Ilkhanid era and Majma -al-Tawarikh Timurid period*, Master Thesis, Visual Communication (Graphic Design), Alzahra University, (Text in Persian).

Pope, Arthur Upham and others (1998). *survey of Persian art*, Yaqoub Azhand, Tehran: Molly, (Text in Persian).

Rice, D T,(1976), *The Illustrations to the World History of Rashid al – Din*, Edited by Basil Gray, Edinburg: Edinburg University Press.

Schrato, Umberto, and Ernest Grube, (1997), *the History of Iranian Arts (Ilkhanid and Teimorid Arts)*. Translated by Yaghoub Azhand. Tehran: Mola, (Text in Persian).

Sedaghat, Fatemeh, Khorshidi, Zahra,(2009), A Study of Religious Themes in the Manuscripts of Jamea- al-Tawarikh, *Islamic Art Studies*, 5(10), 77- 97, (Text in Persian).

Sharifzadeh, Abdolmajid,(1996), *History of Painting in Iran*, Tehran: Hozeh Honari, (Text in Persian).

Shayestehfar, Mahnaz, Abdolkarimi, Shahin,(2016), Visual Elements of Islam Prophet (PBUH) life events in religious paintings of Jamea- al-Tawarikh, *Islamic Art Studies*, 12(25), 37- 52, (Text in Persian).

Shayestehfar, Mahnaz, Kian, Katayoun, Shayestehfar, Zohreh. (2011). A thematic study of the iconography of the Prophet of Islam (PBUH) in the

Jami_al-Tawarikh-Qarun_swallowed_up_by_the_earth-Edinburgh-MsOr20-f9r.htm(access date:2021/05/13).

URL12:<https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-the-jami-al-tawarikh-of-rashid-al-din-mss727-folio-45a/>(access date:2021/05/13).

URL13:<https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-the-jami-al-tawarikh-of-rashid-al-din-mss727-folio-49a/>(access date:2021/05/13).

URL14:<https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-the-jami-al-tawarikh-of-rashid-al-din-mss727-folio-54a/>(access date:2021/05/13).

URL15:<https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-the-jami-al-tawarikh-of-rashid-al-din-mss727-folio-59a/>(access date:2021/05/13).

URL16:<https://medium.com/@fayazalibhai/the-world-history-of-rashid-al-din-1314-a-master-piece-of-islamic-painting-8defac3de3e5>(access date:2021/05/13).

Introducing the Manuscript of Divan-i Husaini Signed by Sultan 'Ali Mashhadi ¹

Sahar Zekavat²

Received: 2022-03-16

Morteza Afshari³

Accepted: 2022-09-19

Abstract

The Manuscript of the Rashidi Jami 'al-tawarikh, written by Khajeh Rashid al-Din Fazlullah, is a history book belonging to the Ilkhanid period. among its imageries are paintings with the themes of the history of the prophets that have many historical and artistic values. Paintings of the Jami 'al-Tawarikh Manuscripts in the Library of the University of Edinburgh in Scotland and the Royal Asian Society in London (Nasser Khalili Collection) are important copies of this invaluable manuscript. Many studies have been done on the paintings of these collections, but the findings of those studies have not been comprehensive enough. Because in some sources of introduction and certificate of the paintings, wrong information has been provided which has caused invalid results. Also, the number of statistical population is limited and as a result the research results are not reliable and therefore, the necessity of conducting study has been required.

Research purposes include identifying the fidelity in the adaptation of the illustrations of the prophets' biographies in the Manuscripts of Jami al-Tawarikh to the text of the Holy Qur'an, the Torah, and the Bible, and identifying the factors of the influence of Torah on.

Research questions are: 1-To what extent are the paintings of the prophets' stories in the Ilkhanid Jami 'al-tawarikh manuscripts faithful to the text of the Qur'an and the Holy Book of the Torah? In present research, library, documentary and visual information have been studied with a descriptive-analytical and comparative method. Cases studied include 18 paintings of the Jami 'al-Tawarikh Manuscripts related to the subject of the adventures and biographies of the prophets in the library of the University of Edinburgh and the Royal Asian Society in London.

Results show that, in the paintings, there is no complete adherence to a particular text of the Qur'an and the Torah and the paintings seem to have been created with the intervention of the artist. For example, there are no mentions of the camel of Prophet Saleh (pbuh), the throwing of Prophet Abraham (pbuh) into the fire, the transformation of the fire into a flower garden, and the resurrection of Prophet Jeremiah (pbuh), in the Torah; and there are significant differences between the illustrations of the Prophet Davids' (pbuh) judgment between two brothers, resting of Prophet Jonah (pbuh) under a pumpkin plant after being rescued from the whale belly in the manuscripts compared to the descriptions of Torah. Also there is no mention of Prophet Jacob (pbuh) and his family(simultaneous marriage of two sisters), the killing of Awj ibn

1. DOI:10.22051/JJH.2022.39907.1777

2-PhD candidate, Department of Comparative and analytical history of Islamic art, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran, Corresponding Author.

Email: Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

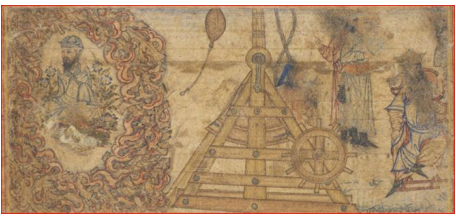

3-Assistant Professor, Department of Islamic Art, faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran.

And by Prophet Moses (pbuh), the death of Prophet Moses (pbuh) on Mount Naboo, and Prophet Joshua (pbuh) in the Qur'an and these paintings are mostly illustrated according to the text of the Torah. There are also some contradictions between the illustrations and the holy texts; for example, in the painting of Joseph and Potiphar, in the Qur'an, Joseph's shirt is torn from behind his head, while in the painting it is torn from the front. In the case of Noah's Ark, according to the texts of the Qur'an and Torah, Prophet Noah brought together a pair of all kinds of animals in the ark, which the painters did not pay attention to. In the painting of the discovery of the box carrying Prophet Moses (pbuh) from the Nile, it is also mentioned in the Qur'an that the mother of Moses (pbuh) put him in a box and released him in the Nile River. In both texts, Moses' (pbuh) sister is the intermediary between the mother and Moses (pbuh) to nurse the child. According to these contents, the box of Prophet Moses (pbuh) has been drawn in accordance with the text of the Qur'an and the bathing of Pharaoh's daughter's maids instead of his own bathing is similar to the text of the Torah with some differences, which implies that the artist knew both texts. In the painting of Prophet Moses (pbuh) and his followers crossing the Red Sea and Pharaoh's troops drowning in the sea, in both holy texts, Aaron is the companion of Prophet Moses (pbuh) and the painter has paid attention to this as well. The painter has drawn the Prophet's staff in accordance with the Qur'an, but in the representation of the Prophet pointing to the sea, he has depicted it in accordance with the text of the Torah. The painting of hearing God's voice by Prophet Moses (pbuh) and 70 wise men is more consistent with the text of the Qur'an. Regarding the painting of Qarun sinking into the ground in the presence of Prophet Moses (pbuh), it should be said that both holy texts mention this event.

In the Qur'an, Qarun sinks to the ground in his house with his treasures and riches and in the Torah, Qarun is swallowed up in the earth with his family and accomplices in their tents. There are no tents or houses in this painting and in this case, the artist did not adhere to the texts of either Qur'an or Torah. In the painting, among the swallowed ones, the image of children and adults can be seen, which corresponds to the text of the Torah. Also, the type of illustration of the story of Prophet Joseph (pbuh) and his brothers is in accordance with the texts of the Qur'an and Torah. In the Qur'an and Torah, brothers go to Prophet Joseph to receive food and provisions. In the painting, Joseph is depicted with a decorated throne, which shows that he is of high authority in Egypt and it is consistent with the narration in both holy texts. In the painting of Prophet Moses (pbuh) being informed about his people's calf worship and issuing their punishment, Prophet Moses (pbuh) is depicted with an upset face and the posture of his body and hands convey worry. Regarding the subject of calf worship by the people of Prophet Moses (pbuh), it is mentioned in the Qur'an and the Torah that the Prophet became very angry when informed, and therefore the illustration is consistent with the text of both holy books. It should be noted that the text of the Qur'an provides less details about the events and history of the divine prophets than the Torah and because of this, perhaps the artist has used the text of the Torah to depict the events as best and as accurately as possible. (Table 1).

Table(1), comparing the paintings of the prophets' adventures and biographies in two Manuscripts of the Jami 'al-tawarikh with the text of the holy books of the Qur'an and Torah(authors).

Row	The name of the Prophet and the topic of the event	text of the the Qur'an and Torah	Which text is more conformity and consistent with the painting?	
			Qur'an	Torah
1	 <p>Figure(1), Prophet Noah's ark.</p>	These are different.		*
2	 <p>Figure(2), a camel is born from the rock for Saleh the Prophet(PBUH).</p>	It is not in the Torah.	*	

3	 <p>Figure(3), Prophet Abraham (PBUH) is thrown into the fire by order of King Namrud.</p>	It is not in the Torah.	*	
4	 <p>Figure(4), Jacob Prophet (pbuh) with his three sons and his two wives.</p>	It is not in the Qur'an.		*
5	 <p>Figure(5), Prophet Joseph (pbuh) with torn clothes in the presence of Potiphar.</p>	These are common.	*	
6	 <p>Figure(6), Joseph the Prophet (pbuh) and his brothers in Egypt.</p>	These are common.	*	*
7	 <p>Figure(7), the women of Pharaoh's palace find the box carrying Prophet Moses(pbuh) (infant) from the Nile River.</p>	These are different.	*	
8	 <p>Figure(8), Prophet Moses(pbuh) and his followers cross the Red Sea and Pharaoh's army drowning in the sea.</p>	These are different.	*	

9	 <p>Figure(9), Prophet Moses(pbuh) and 70 wise men hear God's voice from the clouds.</p>	These are different.	*	
10	 <p>Figure(10), the sinking of Qarun into the ground in the presence of Prophet Moses(pbuh).</p>	These are different.	*	
11	 <p>Figure(11), the murder of Awj ibn Anq by Prophet Moses(pbuh),</p>	It is not in the Qur'an.		*
12	 <p>Figure(12), Prophet Moses(pbuh) orders the worshipers of the golden calf to behead.</p>	These are common.	*	*
13	 <p>Figure(13), the death of Prophet Moses(pbuh) on Mount Naboo</p>	It is not in the Qur'an.		*
14	 <p>Figure(14), Yusha(Joshua) orders property taken at Jericho to be destroyed.</p>	It is not in the Qur'an.		*

<p>15</p>	 <p>Figure(15), Prophet David(pbuh) judges between two brothers.</p>	<p>It is not in the Torah.</p>	<p>*</p>	
<p>16</p>	 <p>Figure(16), Prophet Jeremiah(pbuh) and the resurrection of the dead.</p>	<p>It is not in the Torah.</p>	<p>*</p>	
<p>17</p>	 <p>Figure(17), Prophet Jonah(pbuh) and the whale(coming out of the whale's mouth).</p>	<p>These are common.</p>	<p>*</p>	<p>*</p>
<p>18</p>	 <p>Figure(18), Prophet Jonah(pbuh) and the whale(resting under the pumpkin bush).</p>	<p>It is not in the Torah. (The growth of the pumpkin tree is mentioned in another stage)</p>	<p>*</p>	

Key Words: Prophets› Adventures, Qur›an, Torah, Manuscripts of the Jami 'al-tawarikh, Ilkhanid Painting.